

บทที่ 3

ศึกษาองค์ประกอบของ เรื่อง เลื่อโคคำฉันท์ในฐานะกรนิพนธ์ประเภทนิทาน

จากการศึกษาในบทที่ 2 สรุปได้ว่า เรื่อง เลื่อโคคำฉันท์ เป็นวรรณคดีที่ได้เค้าเรื่องมาจากนิทาน

นิทานนั้นน่าจะมีกำเนิด เนื่องจากนิสสัยชอบ เล่าของมนุษย์¹ เมื่อมนุษย์มีความพอใจหรือประทับใจสิ่งใด ก็มักจะพูดหรือเล่าแสดงความในใจของตนให้ผู้อื่นทราบ และไม่เพียงแต่เท่านั้น ถ้าตนชอบ เรื่องใดมากก็จะต่อเติม เสริมแต่งให้ เรื่องวิจิตรพิสดารออกไปทุกที ๆ ตามจินตนาการของตน ฉัษฐมา อาจารย์รัฐ เป็นผู้ที่ศึกษา เรื่องนิทาน ได้กล่าวไว้ว่า

นิสสัยชอบ เล่าชอบแสดงออกของมนุษย์ เป็นคุณสมบัติที่ดีอย่างหนึ่งของมนุษยชาติ เพราะการเล่าเรื่องต่าง ๆ เป็นการศึกษา ถ่ายทอด และสืบทอดวัฒนธรรม อารยธรรม... ในสมัยที่มนุษย์ยังไม่มีสัญลักษณ์ขีดเขียนแทนเสียงก็อาศัยการเล่า พระไตรปิฎก ก่อนที่จะมีการจารึกลง เป็นอักษร ก็เล่าท่องสืบทอดมาด้วยมุขปาฐะ ไสลกมหาภิกษุ เรื่องรามณะที่ตกทอดมาถึงพวกเราทุกวันนี้ ก็ดำรงอยู่ด้วยการเล่าท่องด้วยมุขปาฐะมาก่อนทั้งสิ้น²

---

¹ กุหลาบ มัลลิกะมาส, คติชาวบ้าน. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2518), หน้า 99 และ ห้องพันธุ์ มณีรัตน์, มานุษยวิทยากับการศึกษาคติชาวบ้าน. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525), หน้า 111

² ฉัษฐมา อาจารย์รัฐ, "วรรณคดีกับนิทานชาวบ้าน" ใน วรรณคดี เปรียบ เทียบ เบื้องต้น, กระแสร์ มัลยาภรณ์, รวบรวม (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2522), หน้า 155

นักคติชนวิทยาท่านหนึ่ง ได้กล่าวถึงบทบาทของนักเล่านิทานในการดำรงรักษา นิทานมุขปาฐะไว้ว่า "นักเล่านิทาน คือ ผู้ที่มีความชำนาญ และมีบทบาทในการเล่านิทาน เป็นพิเศษ นับ เป็นบุคคลที่สำคัญยิ่งในการรักษา เรื่อง และประเพณีการเล่า"¹

จุดประสงค์สำคัญในการเล่านิทาน "มักจะ เป็นไป เพื่อความสนุกสนานและความพอใจของทั้งผู้เล่าและผู้ฟัง มุ่งที่จะสนองความต้องการทางด้านจิตใจของผู้ฟัง และบาง เรื่องสอดแทรกคติสอนใจไว้ด้วย"²

ในบทนี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาองค์ประกอบของ เรื่อง เสือโคคำฉันท ในฐานะ กวีนิพนธ์ประเภทนิทาน โดยพิจารณาตามรูปลักษณะนิทานอันประกอบด้วย

- 3.1 โครงเรื่อง
- 3.2 แก่นเรื่อง
- 3.3 เนื้อเรื่อง
- 3.4 การดำเนินเรื่อง
- 3.5 ตัวละคร

3.1 โครงเรื่อง มีผู้ให้คำนิยาม "โครงเรื่อง" ไว้ต่างกันดังนี้
สุพรรณิ วราทร อธิบายความหมายของโครงเรื่องว่า

¹Edwin Sidney Hartland, The Science of Fairy Tales,
(London; 1914), p. 327

²กิ่งแก้ว อัครถาวร, คติชนวิทยา. เอกสารการนิเทศการศึกษา ฉบับที่ 184
(พระนคร : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมฝึกหัดครู, 2519), หน้า 12

โครงเรื่อง (Plot) หมายถึง คำโครงของพฤติกรรม (Action) ในเรื่องซึ่งผู้เล่ากำหนดขึ้น คำว่าพฤติกรรมในที่นี้ หมายถึง เหตุการณ์ชุดหนึ่ง หรือความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ตลอดระยะเวลาในเรื่อง ซึ่งมีความผสมผสานเป็นอันหนึ่งอันเดียว และมีความสำคัญต่อเรื่อง เหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ดำเนินติดต่อกันตามลำดับจากตอน เริ่มต้นไปสู่ตอนกลางและตอนจบ¹

กุหลาบ มัลลิกะมาส อธิบายว่า

โครงเรื่องมีลักษณะใกล้เคียงกับเนื้อเรื่อง แต่สั้นและสังเขปกว่าเนื้อเรื่อง โครงเรื่องอาจบอกเราว่าตัวละครคิดอย่างไร พูดอะไร แต่จะไม่บรรยายหรือวิเคราะห์ตัวละครเหล่านั้นเหมือนในเนื้อเรื่อง แม้เหตุการณ์ก็กล่าวถึงเฉพาะเหตุการณ์สำคัญในเนื้อเรื่องเท่านั้น... ในบางกรณี โครงเรื่องอาจมีแต่เฉพาะเหตุการณ์สำคัญ ๆ ก็ได้ ไม่จำเป็นต้องมีปัญหาหรือข้อขัดแย้งเสมอไป แต่โดยทั่วไปแล้ว โครงเรื่องที่ดี และที่ผู้อ่านนิยม นั่นคือโครงเรื่องที่มีปัญหาความขัดแย้ง (Conflict) ที่สำคัญ เกิดขึ้นกับตัวเอกของเรื่อง เป็นปัญหาหรือความขัดแย้งที่มีความรุนแรง มีอิทธิพลที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลง หรือมีผลกระทบอย่างแรงต่อวิถีชีวิตของตัวเอกของเรื่อง²

¹สุพรรณิ วราทร. "ประวัตินวนิยายไทยตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 5 ถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475." (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516). (อัดสำเนา), หน้า 16-17.

²กุหลาบ มัลลิกะมาส, วรรณคดีไทย. (พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย รามคำแหง, 2519), หน้า 101.

ถ้าจะกล่าวอย่างสั้น ๆ โครงเรื่องก็คือ คำโครงของเรื่องที่มีลำดับของเหตุการณ์ ซึ่งผู้แต่งได้กำหนดไว้ เพื่อให้เรื่องจบลงตามที่ต้องการ ถ้าจะเปรียบแล้ว โครงเรื่องก็เหมือนแบบแปลนของนายช่าง เวลาจะก่อสร้างสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั่นเอง

โครงเรื่องของเสือโคคำฉันทน์ เป็นการแสดงพฤติกรรมฉันทน์กล้าหาญ และความรักใคร่ผูกพันฉันพี่น้องของตัวละครเอกฝ่ายชาย เริ่มตั้งแต่การได้รับการชุบตัวจากสัตว์เดรัจฉานให้กลายเป็นหนุ่มรูปงามที่มีความเก่งกล้าสามารถ เมื่อออกผจญภัยได้แสดงความสามารถให้เป็นที่ประจักษ์ ได้นางเป็นรางวัล แต่ตัวเอกของเรื่องกลับมอบรางวัลนั้นให้พี่ชาย แล้วตนเองออกเดินทางแสวงโชคต่อไปจนพบนางเอก ได้ครองรักกัน ต่อมาเหตุการณ์ให้พลัดพรากจากกัน ตัวเอกติดตามนางและด้วยความช่วยเหลือของพี่ชายก็สามารถฟันฝ่าอุปสรรค และได้ครองรักกับนางอีกครั้งหนึ่ง

ลักษณะโครงเรื่องเสือโคคำฉันทน์ ถ้ามองเพียงผิวเผินอาจไม่พบอะไรที่เด่นนัก คือ เริ่มตั้งแต่ชุบตัว → ซ้ำยักษ์ → ชานก → พบนาง → พรากจากกัน → ฟันฝ่าอุปสรรค → ครองเมือง อันเป็นลักษณะโครงเรื่องที่พบเห็นได้ทั่วไป แต่สิ่งหนึ่งที่นำศึกษา คือ โครงเรื่องที่แปลกไปจากวรรณคดีในยุคเดียวกัน นั่นคือ การเลื่อนฐานะของตัวละครเอกจากสัตว์เดรัจฉาน เป็นมนุษย์โดยอำนาจของเวทมนตร์คาถา ทำให้เรื่องน่าตื่นเต้น ชวนติดตาม และเมื่ออยู่ในสภาพของมนุษย์แล้ว ก็ยังมีคุณสมบัติเหนือมนุษย์ขึ้นไปอีก กล่าวคือ ถอดดวงจิตไว้ในพระขรรค์ หากที่ใครจะฆ่าฟันหรือทำลายชีวิตได้ นอกจากจะทำลายพระขรรค์เท่านั้น

สิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่ง ก็คือ ความนับถือ รักใคร่ผูกพันกันระหว่างพี่น้องกวีได้วางโครงเรื่องให้ตัวละครเอกฝ่ายชาย มีความรักใคร่ผูกพันกับพี่ชายมาก นับตั้งแต่ยังเป็นสัตว์เดรัจฉานอยู่ด้วยกัน ครั้นเปลี่ยนสถานะมาเป็นมนุษย์ ก็เป็นบุคคลที่มีบทบาทเป็นคู่แฝด¹ มีความรักใคร่ปรองดองกันดุจเดิม เรื่องนี้ทำให้ลักษณะขัดแย้งของตัวละครลดความสำคัญลงไป

¹ คู่แฝดในที่นี้คือ มีบทบาทใกล้เคียงกัน ได้แสดงบทบาทนั้น ๆ ควบคู่กันไป นอกจากนี้ยังมีความสามารถทัดเทียมกัน และได้เกือกลูกกัน

โดยทั่วไปโครงเรื่องมักจะปรากฏความขัดแย้ง¹ ความขัดแย้งที่พบแบ่งได้เป็น 5 ประเภทใหญ่ ๆ² คือ

1. ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ (Man against Man)
  2. ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ (Man against Supernature)
  3. ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ (Man against Nature)
  4. ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับสังคม (Man against Society)
  5. ความขัดแย้งภายในใจของตัวเอง (Man against Himself)
1. ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ (Man against Man)

ในวรรณคดีมีลักษณะความขัดแย้ง เช่นนี้อยู่หลายเรื่อง และมักจะเป็นความขัดแย้งหลักที่พบได้บ่อยที่สุด เช่น เรื่องพระอภัยมณี ยังคลาตต่อสู้กับพระอภัยมณีผู้เป็นพ่อ ในเรื่องขุนช้างขุนแผน ทั้งขุนช้างและขุนแผนต่างก็เป็นศัตรูกันตลอดเวลา หรือในเรื่องสิงหนไตรภพ คงคาประไลยเป็นขบถต่อท้าวอินทมาศ เกิดการต่อสู้กัน เป็นต้น

¹ความขัดแย้ง (conflict) หมายถึง การต่อสู้ (struggle) ซึ่งเกิดขึ้นระหว่างตัวเอกกับฝ่ายปรปักษ์ ตัวเอกกับชะตากรรมหรือสิ่งแวดล้อม หรือเป็นการต่อสู้ภายในจิตใจของตัวเอง รวมทั้งการต่อสู้กับระบบค่านิยมในสังคม !

²Mary Rohrberger, Jr., Samuel Woods, Bernard F. Dukore, An Introduction to Literature (Random House, 1968), p. 22.

2. ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ (Man against Supernature)

รวมความถึงความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า และมนุษย์กับชะตากรรม เช่นใน เรื่องลิลิตพระลอ พระลอพยายามต่อสู้กับอำนาจไสยศาสตร์ของปู่เจ้าสมิงพราย แต่ภายหลังต้องพ่ายแพ้

3. ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ (Man against Nature)

คือ ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับภัยธรรมชาติต่าง ๆ กรณีที่นักวิทยาศาสตร์ พยายามพิสูจน์ความลึกลับของธรรมชาติ หรือนวนิยายเชิงวิทยาศาสตร์ในปัจจุบันล้วน เป็นความขัดแย้งชนิดนี้ทั้งสิ้น

4. ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับสังคม (Man against Society)

เป็นความขัดแย้งของบุคคลต่อสังคม การต่อสู้กับความยากจน การต่อสู้ระหว่าง เผ่าพันธุ์ ความขัดแย้งกับระบบค่านิยม เช่น ในเรื่องโคบุตร ตอนโคบุตรลักลอบได้เสีย กับนางอำพันมาลา แทนที่จะสู้ขอตามระบบนิยมของสังคม ทำให้เจ้าเมืองซึ่งเป็นพ่อของนาง อำพันมาลาโกรธ เพราะการกระทำของโคบุตรขัดกับค่านิยมในสังคม

5. ความขัดแย้งภายในใจของตัวละครเอง (Man against Himself)

เป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในใจของตัวละคร อาจเป็นความรู้สึกที่ขัดกับความ เป็นจริง หรือเป็นความรู้สึกที่ต่อสู้กันระหว่างความรู้สึกฝ่ายดี และความรู้สึกฝ่ายชั่ว ดังเช่น เรื่องลิลิตพระลอ พระเพื่อนพระแพงปรารถนาจะได้พระลอ เป็นคู่ครอง แต่ขณะเดียวกัน ก็เกิดความละอาย เกรงถูกติฉินนินทา ดังนั้นจึงเกิดความขัดแย้งขึ้นในใจของตัวละครทั้งสอง ระหว่างอารมณ์ปรารถนา กับความรู้สึกผิดชอบชั่วดี

เรื่อง เสือโคคำฉันทน์มีโครงเรื่องที่แสดงความขัดแย้งอยู่หลายตอน ที่เห็นเด่นชัดที่สุดก็คือ ความขัดแย้งระหว่างเผ่าพันธุ์ ดังนั้นในการศึกษาโครงเรื่อง ผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อที่จะศึกษาดังนี้

3.1.1 โครงเรื่องที่เกิดจากความขัดแย้งระหว่างเผ่าพันธุ์ ซึ่งมีประเด็นความขัดแย้ง ดังนี้

3.1.1.1 ความขัดแย้งระหว่างแม่ เสือกับแม่โค

3.1.1.2 ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับยักษ์

3.1.1.3 ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับนกอินทรี

3.1.2 โครงเรื่องที่เกิดจากความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์

3.1.1.1 ความขัดแย้งระหว่างแม่ เสือกับแม่โค ความขัดแย้งระหว่างเผ่าพันธุ์ ซึ่งเกิดจากสัตว์ต่างพันธุ์กันนั้นมีปรากฏตั้งแต่ต้นเรื่อง กล่าวคือ เมื่อแม่ เสือและแม่โคมาอยู่รวมกันนั้น ได้เกิดความขัดแย้งขึ้นในใจของทั้งสองฝ่าย ในขั้นต้นแม่โคมีความคลางแคลงใจอยู่ ไม่เชื่อว่าแม่เสือน่าจะทำร้ายคน ดังความว่า

คำสัจย์อันกล่าวโดยถวิล

แต่คู่ยังกิน

มโนริการมณั

เกลือกแม่ เจ้ามาคิดคม

ครูปั่นกินกม

บไว้บวางตัวดู¹

แต่ครั้นลูก เสือรับรองแข็งขัน และตัวแม่ เสือ เองก็แสดงไมตรีโดยการพูดจาอ่อนหวาน แม่โคก็หายแคลงใจ แต่ในที่สุด แม่เสือนักได้แสดงบทบาทของผู้ร้ายที่โหดเหี้ยม โดยฆ่าแม่โคอย่างทารุณ

¹มหาวิทยาลัยศิลปากร, เสือโคคำฉันทน์และอนิรุทธคำฉันทน์, หน้า 4.

3.1.1.2 ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับยักษ์ เริ่มตั้งแต่ตอนที่คาริ เอาหม้อไปต้กน้ำในสระ ยักษ์ผุดขึ้นมาและเข้าต่อสู้กับคาริทันที เรียกได้ว่า เมื่อพบหน้ากันก็แสดงความ เป็นศัตรูต่อสู้กันทันที ดังคำประพันธ์ว่า

บัดนั้นคาริอุพรา	ชาไชยลีลา
ก็เอากมณฑลลง	
ต้กน้ำในสระโดยจง	ยักษ์อันยง
ก็ผุดตระบัดบังใจ	
คุกคั้นชั้นจับจอมไท	คาริอุทอิกร
ก็ลองประลองยักษา	
กุมกันผกผันไปมา	ต่างคนต่างพา
จะจบบจบโดยถวิล	
คลื่นคลุ้มคลุ้มทั้งมุจลินท์	ฉ่าฉ่า เสียงสินธุ์
ระลอกกระลอกชลธี	
คาริถอดขรรค์มณี	ซุบอวยอันมี
นุภาพด้วยสิทธิศักดิ์	
พอกพันฟาดขาดคอยักษ์	ด้วย เศษอนรรช
แห่งผู้สิทธิอวยพระพร ¹	

3.1.1.3 ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับนกอินทรี ในตอนที่คาริก่อไฟขึ้นในรมยนคร นกอินทรีเห็นควันไฟก็รู้ว่า มีมนุษย์อยู่ในเมือง จึงรีบมาทันทีเพื่อหวังจะจับกินเป็นอาหาร ฝ่ายคาริ เมื่อเห็นนกอินทรีบินถาลลงมา ก็ชักพระขรรค์ออกต่อสู้ ดังคำประพันธ์ว่า

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

จึงพระวรวงศ์ราช	ถอดขรรค์อันมี
ประภาพอกแกว่งไกว	
ขึ้นยืนเหนือแก้ว เกยไชย	อินทรีตัวไกร
ก็เห็นยุพินทรราชา	
แตกถาลงด้วยสหัส	จิตรจงจินดา
จะคาบจะคั่นภูธร	
พระพันด้วยขรรค์กัมกร	บุกขาดคอมรณ
มหาวิหคโดยจง ¹	

ความขัดแย้งระหว่าง เผ่าพันธุ์ในประเด็นต่าง ๆ ดังกล่าวนี้อธิบายได้ว่า เป็นความขัดแย้งข้อที่ 4 คือ Man against Society หรือความขัดแย้งระหว่าง มนุษย์กับสังคมนั่นเอง เนื่องจากการตีความ เรื่องความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับสังคมนั้น หมายรวมถึงความขัดแย้งของบุคคลต่อสังคม การต่อสู้กับความยากจน การต่อสู้ ระหว่างเผ่าพันธุ์ ความขัดแย้งกับระบบค่านิยม เป็นต้น

ในเรื่องของความขัดแย้งระหว่างเผ่าพันธุ์นี้ น่าจะสันนิษฐานได้ว่า สังคม ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น คงเกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างข้าราชการไทยกับชาวต่างชาติ กวีจึงได้สร้างความขัดแย้งในลักษณะดังกล่าวให้เห็นอย่างเด่นชัด เพื่อเป็นการสะท้อนภาพสังคม และชี้ให้เห็นผลของความขัดแย้งนั่นเอง และจากการ ศึกษาเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ตามบันทึกในพงศาวดาร และจดหมายเหตุนั้น ก็ปรากฏว่า

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

ในช่วงเวลา 32 ปี นับจาก พ.ศ. 2199-2231 ซึ่งเป็นรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น มีความขัดแย้งอยู่เสมอ โดยต่างฝ่ายมุ่งรักษาผลประโยชน์ของตนไม่ว่าจะเป็นโปรตุเกส¹ ฮอลันดา²

¹โปรตุเกสเข้ามาติดต่อกับไทยตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 และดำเนินทางสัมพันธไมตรีมาด้วยดี จนถึงสมัยพระเจ้าทรงธรรม เกิดความขัดแย้งกับชาวฮอลันดาในไทย เนื่องจากโปรตุเกสไปยึดเรือฮอลันดา พระเจ้าทรงธรรมพิโรธที่โปรตุเกสจะละเมิดความเป็นกลางในน่านน้ำ จึงเกณฑ์ทัพเรือเข้าโจมตี และยึดเรือโปรตุเกส แล้วคืนเรือให้ฮอลันดา กระทั่งถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงมีนโยบายสนับสนุนการค้ากับต่างประเทศ สัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับโปรตุเกสจึงดีขึ้น แต่ฝ่ายโปรตุเกสกับฮอลันดาก็มีเรื่องแข่งขันกันอยู่ (ดูรายละเอียดที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์, หน้า 2-11)

²ฮอลันดาเข้ามาค้าขายในต้นรัชสมัยพระนเรศวรฯ ซึ่งขณะนั้นโปรตุเกสตั้งมั่นทางการค้าอยู่แถบนี้แล้วประกอภกับลัทธิศาสนาต่างกัน จึงทำให้สองประเทศนี้มีปัญหาขัดแย้งกันทางด้านความสัมพันธ์กับไทยก็อยู่ในลักษณะลุ่ม ๆ ดอน ๆ บางครั้งก็เป็นไมตรีกัน บางครั้งก็ขัดกัน ในแผ่นดินของสมเด็จพระนารายณ์ฯ ก็เกิดความขัดแย้งขึ้นอีก กล่าวคือ ในปี 2204 ฮอลันดายึดเรือสำเภากลางของไทย บริเวณใกล้เกาะมาเก๊า และในปี 2207 ชาวจีนได้ล้อมสถานีการค้าของฮอลันดาในอยุธยา เรือรบฮอลันดาจึงประกาศสงครามกับไทย และเข้าปิดล้อมอ่าวไทย เพื่อเรียกค่าไถ่จากเรือที่จะออกไปค้าขายยังต่างประเทศ อีกทั้งยึดเรือสำเภากลางที่สมเด็จพระนารายณ์ฯ ส่งไปค้าขายยังจีนและญี่ปุ่นถึง 12 ลำ ข้อวิวาทในครั้งนี้ได้ยุติลงโดยทำสนธิสัญญาที่ไทยเป็นฝ่ายเสียเปรียบ และเป็นครั้งแรกที่ทำให้ไทยต้องสูญเสียอำนาจทางการศาล (ดูรายละเอียดที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์, หน้า 2-11)

อังกฤษ¹ หรือฝรั่งเศส² ซึ่งต่างก็พยายามเข้ามามีบทบาททางการเมือง และการเศรษฐกิจของไทย

เหตุการณ์ต่าง ๆ ล้วนเป็นชนวนให้คนไทยเกิดความรังเกียจเคียดฉันทชาวต่างชาติ ความขัดแย้งทวีความรุนแรงขึ้นจนเกิดการต่อสู้ฆ่าฟันกันในบ้านปลาย

---

¹อังกฤษเข้ามาค้าขายติดต่อกับไทยในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม และเกิดความขัดแย้งทางการค้ากับฮอลันดามากตลอด ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ แม้จะเป็นไมตรีกับอังกฤษเพื่อถ่วงดุลย์อำนาจของฮอลันดา ก็ยังมีเรื่องขัดแย้งกระทบกระทั่งกันมาตลอด จนในที่สุดสมเด็จพระนารายณ์ได้ประกาศสงครามกับอังกฤษ เนื่องจากบริษัทการค้าของอังกฤษปฏิบัติเกินตัว (ดูรายละเอียดที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์, หน้า 10-15)

²ฝรั่งเศสเข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ โดยมุ่งหมายให้อยุธาเป็นศูนย์กลางเผยแพร่ศาสนา และไทยก็ต้องการให้ฝรั่งเศสช่วยถ่วงดุลย์กับฮอลันดา ในขั้นต้นความสัมพันธ์เป็นไปด้วยดีถึงขั้นแลกเปลี่ยนคณะทูต บุคคลหนึ่งที่เข้ามามีบทบาทมากคือ ฟอลคอน (เจ้าพระยาวิชาเยนทร์) ผู้ซึ่งเป็นที่โปรดปรานของสมเด็จพระนารายณ์ฯ แต่มีพฤติกรรมที่สื่อให้เห็นถึงความไม่บริสุทธิ์ใจ และเจตนาร้ายที่มีต่อประเทศไทย อาทิ ให้ออกทหารฝรั่งเศสอยู่ใต้อำนาจตนมากกว่าสมเด็จพระนารายณ์ฯ เกือบล้อมทูลชักชวนให้พระองค์เปลี่ยนศาสนา อีกทั้งชี้แนะเสนอให้ยกมะริดให้ฝรั่งเศสสร้างป้อมปราการ ฯลฯ เรื่องต่าง ๆ นำความขัดเคืองและโกรธแค้นมาสู่ชาวไทยจนสุดจะทนต่อไปได้ ในที่สุดฟอลคอนและชาวต่างประเทศในอยุธยาถูกกำจัดและถูกขับไล่ออกนอกประเทศ (ดูรายละเอียดที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์, หน้า 10-15 และ ขจร สุขพานิช. ออกญาวิชาเยนทร์และการต่างประเทศในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์. (พระนคร : ก้าวหน้า, 2506), หน้า 31-33.

ส่วนในกรณีของลูกโคและลูกเสือซึ่งต่างเผ่าพันธุ์กัน แต่อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ ก็เพราะมีความรักใคร่ กลมเกลียว และสุจริตใจต่อกัน ซึ่งเรื่องนี้ก็คงปรารถนาจะแนะแนวทางของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติของข้าราชการไทย และข้าราชการต่างชาติในยุคนั้น ว่า ควรจะยึดความรักใคร่ กลมเกลียว และความสุจริตใจ เป็นที่ตั้ง

3.1.2 โครงเรื่อง ที่แสดงความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์

สิ่งที่นำคำนึงถึงอีกเรื่องหนึ่งก็คือ ความขัดแย้งระหว่างเผ่าพันธุ์นั้น มิได้ทำให้ตัวเอกเสียหายมากนัก ซึ่งต่างกับความขัดแย้งที่เกิดจากมนุษย์และมนุษย์ที่เป็นชาติพันธุ์เดียวกันที่ส่งผลกระทบรุนแรงยิ่งนัก คือ ยังผลให้ตัวเอกของเรื่องต้องได้รับอันตรายถึงชีวิต แม้ก็จะมีได้พรรณนาให้เห็นเด่นชัดถึงลักษณะความขัดแย้งระหว่างคาริ กับยายเฒ่า และคาริกับท้าวยศมิตก็ตาม ผู้อ่านก็จะพิจารณาได้ว่า ด้วยเหตุที่ยายเฒ่าต้องการพรากนางจันทร์ไปตามพระประสงค์ของท้าวยศมิต ทำให้คาริและนางจันทร์ต้องพลัดพรากจากกัน และการที่ท้าวยศมิตพยายามหาทางครอบครองนางจันทร์ ทำให้พระองค์ต้องได้รับจุดจบอย่างน่าเวทนาในตอนท้ายเรื่อง

สิ่งสำคัญที่แฝงไว้ในเรื่องของความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ก็คือ เมื่อมนุษย์เป็นกลุ่มชนในสังคมเดียวกัน ก็ควรมีความรักใคร่ สามัคคี ประองคองกัน ถ้าคนในชาติเดียวกันเกิดขัดใจ หรือผิดใจกันอย่างรุนแรง ความวิบัติก็จะมาถึงตัวได้ง่าย

นอกจากนี้ ยังมีข้อสังเกตว่า มีประเด็นย่อยอีกเรื่องหนึ่งที่แสดงความขัดแย้ง นั่นคือ ความขัดแย้งภายในใจของตัวละครเอง กล่าวคือ ท้าวยศมิตแม้จะอยู่ในวัยชราสังขารร่วงโรยแล้ว แต่กลับมีจิตใจและพฤติกรรมที่ตรงข้ามคือ ต้องการเป็นหนุ่มอีกครั้งหนึ่ง โดยขาดเหตุผล และเชื่อความคิดที่ผิด ในที่สุดจึงต้องจบชีวิตลงอย่างเวทนา

น่าสังเกตว่า เรื่องนี้คาริและพหลวิไชยไม่มีความขัดแย้งกัน จึงค้านกับ "กฎศึกدابรรพของวรรณกรรมพื้นบ้าน" ของเอกเซล โอลริก (Axel Olrik) ที่ว่า ถ้า ผาแผดพี่น้องสองคนประสบความสำเร็จด้วยกันก็มักจะรักใคร่ประองคองกันดี แต่หากฝ่ายหนึ่ง

ฝ่ายใดได้ตีขึ้น ก็จะทำให้พี่น้องสองคนนั้นกลายเป็นศัตรูกันได้ และกฎข้อนี้มีได้หมายถึง เฉพาะคู่แฝดหรือพี่น้องกันเท่านั้น แต่ยังคงครอบคลุมไปถึงตัวละครที่มีบทบาทใกล้เคียงกัน เช่น เป็นเพื่อนกันอีกด้วย¹

ดร. กิ่งแก้ว อัครถาวร ได้ให้ความเห็นว่า ผู้ประพันธ์เสือโคคำฉันทได้หา ทางออก เพื่อเลี่ยงมิให้เกิดความขัดแย้งระหว่างพี่น้องขึ้น โดยให้ตัวแยกตัวออกไปผจญภัย ทำให้ความขัดแย้งในเรื่องความชิงดีชิงเด่นไม่เกิดขึ้น ซึ่งเรื่องนี้ก็ตรงกับคำสอนในพุทธศาสนา ที่สอนให้คนเรารักใคร่ปรองดองไม่แก่งแย่งกัน²

อนึ่ง กวีไม่เพียงแต่ต้องการชี้แนะผู้อ่านให้เกิดความซาบซึ้งและเห็นคุณค่าของ ความกลมเกลียว โดยให้ผู้ที่รักใคร่สามัคคีกันได้รับความสุขในบั้นปลาย อีกสิ่งหนึ่งที่กวี ผากไว้กับผู้อ่าน คือ เรื่องของการคบมิตร คือ ชี้แนะว่า ในการคบมิตรนั้น มิควรพิจารณา แต่เพียงการแสดงออกภายนอกเท่านั้น โดยให้ดูตัวอย่างจากเรื่อง แม่เสือกับแม่โค คือ แม่โคหลงไว้ใจแม่เสือ เพราะแม่เสือแสดงความอ่อนน้อม และใช้คำพูดหวานหู เช่นเดียวกับยายเฒ่าผู้ทำท่าอ่อนน้อมต่อมคน พูดจาหวานล่อมต่าง ๆ นานาจนทำให้นางจันทร์หลงคารม และต้องเสียรู้อย่างเฒ่าในที่สุด ส่วนผู้ที่ได้มิตรแท้ก็จะมีแต่ความสุข ความเจริญ แม้ถึงคราว อับจน เพื่อนผู้ที่ตนเคยช่วยเหลือ (พหลวิไชย) ก็กลับมาช่วยเหลือ เป็นการตอบแทนบุญคุณ

---

¹ ประคอง นิมมานเหมินท์, "นิทานพื้นบ้าน" ใน เอกสารการสอนชุดวิชา ภาษาไทย 8 (กรุงเทพฯ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2528), หน้า 84.

² สัมภาษณ์ ดร. กิ่งแก้ว อัครถาวร, 21 สิงหาคม 2527.

3.2 แก่น เรื่อง

สุวรรณภา เกรียงไกรเพชร ได้อธิบายความหมายของแก่นเรื่องไว้ดังนี้

แก่นเรื่อง คือ ความคิดหรือจุดสำคัญของเรื่อง ไม่ใช่เนื้อเรื่อง หรือโครงเรื่อง... อาจให้ขอบเขตความหมายกว้าง ๆ ในทางวรรณคดีได้ว่า Theme คือ แก่น หรือแกนกลางของเรื่อง ซึ่งปรากฏอยู่ตั้งแต่ต้นจนถึงปลายเรื่อง เป็นสิ่งเชื่อมโยงเรื่องทั้งหมดเข้าด้วยกัน¹

กล่าวอีกนัยหนึ่ง แก่นเรื่องก็คือ จุดสำคัญหรือแกนกลางของเรื่อง เปรียบเสมือนสารที่ผู้แต่งต้องการสื่อมายังผู้อ่านนั่นเอง

เสือโคคำฉันทน์ เป็นวรรณคดีที่ประกอบด้วยแก่นเรื่องใหญ่ และแก่นเรื่องย่อย ผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงทีละหัวข้อดังต่อไปนี้

3.2.1 แก่นเรื่องใหญ่

แก่นเรื่องใหญ่ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า Main theme มีความหมายว่า เป็นแก่นหรือแกนกลางของเรื่อง โดยเรื่องทั้งหมดจะผูกพันเกี่ยวข้องกับแก่นเรื่องใหญ่นี้ตลอด แก่นเรื่องใหญ่ของวรรณคดีเรื่อง เสือโคคำฉันทน์ ได้แก่ เรื่องความ

¹สุวรรณภา เกรียงไกรเพชร, พระอภัยมณี : การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิจารณ์.

ชื่อสัตย์ ตลอดทั้ง เรื่องไม่ว่าจะเป็นทางด้านตัวละคร พฤติกรรมตัวละคร และเหตุการณ์ต่าง ๆ ล้วนเกี่ยวเนื่องกับความชื่อสัตย์ทั้งสิ้น โดยมีทั้งด้านลบและด้านบวก กล่าวคือไม่ว่าจะเป็นกรณีที่กระบังสัตย์ หรือรักษาความสัตย์ กวีก็ได้แสดงผลนั้น ๆ ไว้อย่างแจ่ม

ตอนต้นเรื่องแม่เสือกระบังสัตย์ที่ให้ไว้กับโคสองแม่ลูก ดังที่กวีบรรยายไว้ว่า

อยู่มาพฤษี เกิดใจกระสี กลั้มพรพลัน บออยู่ในสัตย์
 กระบังอาธรรม คิดคดไม่สิ้น มล้างผู้มีคุณ
 วันหนึ่งแม่เสือ ไปก่อนแฝงเพื่อ แพบทางปองปูน หวังเอาโคกิน
 เป็นภักษาภุญษ์ เลือดตัวทารุณ ค้ำด้อมคอยทาง
 .....
 ประนั่งกันคอย มุ่งเมิลต้นรอย บเห็นคาวี เร่งเย็นเร่งยำ
 เร่งคำเร่งดี ออกให้หาศรี พฤษภมารดา
 เร่งคอยเร่งแคล้ว ผิดเวลาแล้ว แม่เราจักมา เห็นว่าแม่เสือ
 เอาเป็นภักษา มันเสียสัตยา นุสัดยธรรม
 บัดนั้นตรม เลือผู้ใจบุญ กล่าวแก่โคอัน เป็นน้องว่าเจ้า
 อย่าทุกข์โศกศัลย์ ส่วนแม่กูครั้น มาเห็นพิกล
 เราเร่งรุมฆ่า ให้มันก้มหน้า ตายคามมัดคด อย่าไว้ชีวิต
 มันนั้นนิศผล น้องช่วยกูชน ขวิดทองให้ตาย¹

¹มหาวิทยาลัยศิลปากร, เสือโคคำฉันท์และอนิรุทธคำฉันท์. หน้า 6.

นอกจากนี้ กวีได้แสดงให้เห็นโทษของการไม่รักษาสัตย์สัญญาของนางจันทรา ทำให้พระสวามี คือ คาริ ต้องได้รับอันตรายถึงแก่ชีวิต กล่าวคือ นางนำความลับเรื่อง พระขรรค์ไปบอกยายเฒ่า ทั้ง ๆ ที่รับปากกับคาริว่าจะรักษาความลับนี้ไว้ เป็นการไม่รักษา คำมั่นสัญญาที่เคยให้ไว้กับคาริ ทำให้เกิดเหตุร้ายขึ้น เมื่อเกิดเหตุร้ายกับคาริ พทลวิไชย ต้องออกช่วย เหลือ ก่อนออกเดินทางก็ระลึกถึงคุณธรรมความสัตย์ เทวดาจึงช่วยย่นระยะ ทางให้ ดังความว่า

แล้วเสด็จออกจากพระบุรี	<u>ตั้งสัตยวาที</u>
ประนมประณต เทพา	
ถึงรมยนครไพศาล	ทาง เจ็ด เดือนดล
ก็แปรมาเป็น เจ็ดวัน	
ด้วย เศษะพหลครามครัน	<u>อยู่ในสัตยธรรม</u>
แล เทพผ่อนทาง เทา ¹	

และในตอนท้าย เรื่อง กวีได้เน้น เรื่องความสัตย์อีกครั้งหนึ่ง โดยที่กวี เน้นถึง อำนาจแห่งความสัตย์ชื่อที่ภรรยาชื่อต่อสามี กล่าวคือ เมื่อท้าวยศภูมิจะ เข้าใกล้นางก็มันดาล ให้ร้อนรุ่มแต่ต้องนางไม่ได้ เหมือนสัมผัสกับเพลิงกาฬทีเดียว ดังคำประพันธ์ที่ว่า

<u>ด้วย เศษะศีลสัตยา</u>	ยุติธรรมสายล
หวังแต่พระบาททศยุค	วราชสามี
เดชานุภาพมตีมา	กฤตยศธิ เบศร์ศรี
ท้าวยศภูมิจฤติ	รศร่วมสโมสร
ด้วยซ้าก็คาลตั้งอัคนี้	รุตสมุทรสายสมร
รุ่มร้อนรัฐจวนจิตรกีทร	มนท้าวดัง เพลิงกาล ²

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 38.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 52.

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า การเน้น เรื่องของความสัจย์ มิได้ปรากฏ เฉพาะในวรรณคดี เรื่องนี้ที่ใช้สำหรับอ่าน เท่านั้น ต่อมาไม่ว่าจะเป็นบทละครนอก หรือการแสดงละคร ในระยะหลัง ๆ ก็คง เน้น และตระหนักคุณค่าของความสัจย์ เป็นสำคัญ อาทิ เช่น

จะจับบทนิทานโบราณเล่า	เป็นข้อ เค้าคตสอนนิสัย
ยึดบาปบุญคุณธรรมมา เพ็ญใจ	หวังมิให้ประมาทขาด เมตตา
เรื่อง เสือโคโบราณท่านประติษฐ์	เพื่อกอบก่อก่อข้อคิดปริศนา
ว่าฝูงสัตว์อุบัติในโลกา	มิใช่ว่าต้องพิฆาตคิดฟาดฟัน
จงดูแต่ลูก เสือ เชื้อพยัคฆ์	“ยังรู้รักลูกโคไม่โมหันต์
<u>ต่างถือสัจย์ระมัดใจไม่สัมพันธ์</u>	มาเดินทางร่วมกันในมรรคา ¹

เมื่อพิจารณาจาก เนื้อหาและประมวล เหตุการณ์ดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า เรื่องของความสัจย์จัด เป็นแก่น เรื่องใหญ่ โดยที่ เรื่องราวต่าง ๆ ที่ดำเนินต่อ เนื่องกันนั้น ล้วนผูกพัน เกี่ยวโยงกับแก่น เรื่องใหญ่นี้โดยตลอด :

3.2.2 แก่น เรื่องย่อย

แก่น เรื่องย่อย หรือ Sub-theme หมายถึง แก่นหรือแกนกลาง ของพฤติกรรมหรือ เหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งดำเนินอยู่ใน เรื่อง

เสือโคคำฉันท์ประกอบด้วยแก่น เรื่องย่อยซึ่งช่วย เสริมสร้างลักษณะ ตัวละครให้เด่นชัดขึ้น ทำให้เนื้อหามีความกลมกลืน สอดคล้องกันด้วย จากการศึกษา เรื่อง เสือโคคำฉันท์โดยละเอียดพบว่า มีแก่น เรื่องย่อยที่น่าสนใจ 2 แก่น คือ

---

¹ เสรี หวังในธรรม, บทประกอบการแสดงละครนอกเรื่อง เสือโค หรือคาริ ดอนดอกบัวเสี่ยงทาย (สุจิตร์ “รายการศรีสุขนาฏกรรม” ครั้งที่ 32 โรงละครแห่งชาติ ศุกร์ที่ 26 มกราคม 2522), หน้า 12.

3.2.2.1 เรื่องการพลัดพรากและการผจญภัย

3.2.2.2 เรื่องความไม่ประมาท

3.2.2.1 เรื่องการพลัดพรากและการผจญภัย เป็นสิ่งที่ดำเนิน

ต่อเนื่องกัน คือ เริ่มด้วยการพลัดพราก แล้วจึงนำไปสู่การผจญภัย โดยเฉพาะ เรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ มักจะเน้นเรื่องการผจญภัย เป็นสำคัญ โดยเริ่มตั้งแต่ตัวเอกของเรื่องจากบ้าน เมืองไปศึกษาวิชากับครูอาจารย์ตามป่าเขา โดยมากจะศึกษากับฤๅษีหรือโยคี ซึ่งเรื่องนี้เชื่อได้ว่า ได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีอินเดีย คือ เป็นทัศนียมอย่างหนึ่งที่ยกย่องฤๅษีหรือโยคีว่า เป็นผู้ทรงภูมิปัญญาในเชิงความรู้ศิลปศาสตร์ปรัชญา จึงเป็นที่เคารพยกย่องอย่างสูงจากสังคมของคนในเมือง โดยถือว่าเป็นบุคคลที่มีความ เป็นอยู่อย่างปลอดภัยจากการรบ ตลอดจนสมณชีพราหมณ์ เป็นบุคคลที่ได้รับ เกียรติสูงสุดในสังคมรองจากนักรบผู้กล้าหรือกษัตริย์

ครั้งศึกษาจนรอบรู้เชี่ยวชาญศิลปวิทยาแล้ว ก็อาจจะกำหนดให้ต้องเดินทางออกไป เพื่อแสวงโชค หรือเดินทางกลับบ้าน เมืองในกรณีที่เป็นโอรสกษัตริย์มีบ้าน เมืองให้ครอบครองอยู่แล้ว และในตอนนี้ตัว เอกของ เรื่องก็จะต้อง เผชิญกับ เหตุการณ์ที่น่าตื่นเต้น หรือมีส่วนทำให้ชีวิตผันแปรไป

เรื่องเสื่อโคคำฉันท์ก็มีการดำเนิน เรื่องไปในทำนองนี้ กล่าวคือ เริ่มต้นด้วยการพลัดพราก โดยตอนแรกเป็นการพลัดพรากของแม่-ลูก เนื่องจากความตายมาพราก ต่อมาก็เป็นการพรากจากฤๅษี เพราะตัว เอกทั้งสอง คือ คาวิกับพหลวิไชยต้องออกเดินทางไปทำประโยชน์ให้กับส่วนรวม ครั้นพหลวิไชยผู้ที่ได้ครอง เมืองหนึ่งแล้ว คาวิต้องพลัดพรากจากที่ เพื่อผจญภัยต่อไป และในที่สุดเมื่อคาวิได้ประสบสุขสมหวังแล้ว แทนที่ เรื่องจะยุติเพียงเท่านั้น อันจะทำให้ต้อยอรรถรสไป ก็วีกียังคง เสนอ เรื่องราวของการพลัดพรากและการผจญภัยต่อไป คือ ทำให้มี เหตุการณ์ขัดแย้ง เพื่อนำไปสู่การพลัดพรากระหว่างคาวิและนางจันทร์ในภายหลัง

การผจญภัยของตัวเอกนั้นว่ามีความสำคัญไม่น้อย และลักษณะการผจญภัยก็มักมีขึ้น เพื่อจุดหมาย 2 ประการ คือ

1. เพื่อแสดงความรักหรือการได้คู่ครอง และ
2. เพื่อแสดงความสามารถทางปัญญาหรือการสู้รบ

ในเรื่อง เลือดคำฉันทปรากฏว่า ลักษณะการผจญภัยของตัวเอก เป็นไปทั้งสองลักษณะควบคู่กัน

3.2.2.2 เรื่องความไม่ประมาท จะสังเกตได้ว่า สิ่งหนึ่งที่กวีต้องการสื่อคือ สอนให้คนไม่ประมาท ที่สำคัญคือไม่ประมาทในเรื่องของการเชื่อคำพูดคน หรือไว้วางใจบุคคลอื่น หรือสิ่งอื่นมากเกินไป คนเราควรสุขุมรอบคอบ พิจารณาให้ถ่วงถี่ อย่ายั่วแต่เพียงวาจาหรือกิริยาภายนอกเท่านั้น เพราะจะเกิดผลร้ายภายหลัง ดังเช่นแม่โคถูกแม่เสือฆ่ากินเป็นอาหาร เพราะหลงเชื่อคำแม่เสือ ทั้ง ๆ ที่แม่เสือบ้าคลุ้มคลั่งด้วย "เพโทบาย" มากกว่าความจริงใจ หรือแม้กระทั่งเหตุการณ์ตอนที่คาริวิเปิดเผยความลับ เรื่องพระขรรค์ให้นางจันทราทราบ โดยมีได้ระแวงว่าถ้าความลับแพร่งพรายออกไปแล้ว ตนจะเป็นผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนมากที่สุด คือ ถึงแก่ชีวิตทีเดียว

อีกตอนหนึ่งที่กวีชี้ให้เห็นผลของความไม่รอบคอบสุขุม ขาดการไตร่ตรองที่เหมาะสมที่ควร คือ นางจันทรา นำความลับที่เป็นความเป็นความตายของสามีไป เปิดเผยกับยายเฒ่า และทำให้เกิดผลร้ายตามมา เหตุการณ์ตอนนี้ทำให้นึกย้อนไปถึงคำพังเพยของไทยที่ว่า ช้างสาร งูเห่า ข้าเก่า เมียรัก คือ มุคคณเหล่านี้ เป็นผู้ที่ไม่ควรประมาท เมื่อยามเข้าใกล้

3.3 เนื้อเรื่อง

โดยทั่วไปลักษณะ เนื้อเรื่องในวรรณคดีไทย มักเป็นประเภทโรแมนติกหรือโรแมนซ์ (Romantic or Romance) ซึ่ง ดร. วิทย์ คีวะศรียานนท์ ได้แสดงทัศนะในเรื่องนี้ว่า

เรื่องราวต่าง ๆ ในวรรณคดีไทย ล้วนมีลักษณะ เป็นโรแมนติกทั้งสิ้น โดยที่ล้วน เป็นเรื่องราวของบุคคลที่มีความเป็นอยู่แตกต่างกับคนไทยสามัญ นับตั้งแต่ตัวเอกของเรื่องซึ่งมักจะ เป็นลูกกษัตริย์ซึ่ง เมื่อมีอายุสมควรก็ออกท่อง เที่ยวไป เรียนวิชากับฤาษีชีไพรในป่า เมื่อเรียนวิชาจบแล้ว ก็เที่ยวหาคู่ครอง และในการ เตรีอ เตรีนี้ก็จำต้องรพุงกับศัตรูซึ่งคอยทำร้าย แต่หลังจากผจญภัยนานาประการแล้ว เรื่องก็ลงเอยด้วยดี¹

เนื้อเรื่อง เสือโคคำฉันท มีลักษณะสอดคล้องกับคำอธิบายข้างต้น และลักษณะเหล่านี้มิได้พบ เฉพาะในวรรณคดีของไทย เท่านั้น แต่ เป็นลักษณะร่วมของวรรณคดี เอเชียที่มีความคล้ายคลึงกันในเรื่องต่อไปนี้²

¹วิทย์ คีวะศรียานนท์, วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์. หน้า 179

²ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, "แนวการศึกษาและวิเคราะห์วรรณคดีไทย"

1. มักมีแก่น เรื่อง เป็นท่านองรักสามเส้า
2. ตัวพระ เอกมักสวยงาม ชื่อสัจย์ต่อกษัตริย์ และมีฝีมือในการรบ
3. แสดงความซื่อสัตย์ของหญิง
4. แสดงความเชื่อ เรื่องไสยศาสตร์
5. แสดงความมีอารมณ์ขัน
6. แสดงปรัชญาชีวิต
7. เป็น เรื่อง เกี่ยวกับความรัก

ดังที่กล่าวแต่ต้นแล้วว่า เนื้อเรื่อง เสือโคคำฉันท น่าจะได้รับอิทธิพลมาจาก เรื่องของอิน เตีย โดยมีการถ่ายทอดและเปลี่ยนแปลงมา เป็นลำดับ ปัจจัยทางวัฒนธรรม มีผลทำให้ เนื้อ เรื่องของนิทานแปร เปลี่ยนไปบ้าง ดังที่ ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์ กล่าวว่า

ในกระบวนการของการถ่ายทอดและปฏิบัติซ้ำ ๆ กันนี้ อาจก่อให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงขึ้นได้ เช่น ในการ เล่านิทานพื้น เมือง ก็มีการขยายข้อความ เพิ่มเติมรายละเอียดต่าง ๆ มากขึ้น สิ่ง ที่สร้างเพิ่ม เติมใหม่ ๆ เข้ามานั้น ก็ต้องปรับให้ เข้ากับความพอใจ ของคนในสังคม และให้ เข้ากับแบบแผนวัฒนธรรม เดิมที่มีอยู่ด้วย เช่น เดียวกัน จึงจะ เป็นที่ยอมรับและอยู่สืบต่อไปได้¹

---

¹ ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์, มานุษยวิทยากับการศึกษาคติชนชาวบ้าน. หน้า 17.

ดังนั้น เมื่อนิทานเข้าสู่กระแสวัฒนธรรมไทย จึงมีการเพิ่มขยายหรือเปลี่ยนจากแบบเรื่องของเดิมออกไป เพื่อให้สอดคล้องกับคตินิยมของคนไทย โดยเฉพาะเรื่องวัวกับเสือนี้นับปรากฏเป็นนิทานมุขปาฐะ ทั้งของภาคเหนือและภาคอีสาน ซึ่งเนื้อเรื่องมีลักษณะเป็นนิทานชาดกตรงที่สมมติให้สัตว์พูดได้ และมีความคิดอย่างมนุษย์

✓ ในที่นี้ ผู้วิจัยกล่าวถึง เฉพาะ เหตุการณ์ที่สำคัญที่กวีได้เพิ่ม เดิมรวมทั้งแนวคิดที่สะท้อนออกมาจากเหตุการณ์นั้น ๆ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

- 3.3.1 การกระทำมาตุฆาต
- 3.3.2 การทรมานชีวิต
- 3.3.3 พระขรรค์
- 3.3.4 ความเชื่อ โชคกลางและฤกษ์ยาม
- 3.3.5 ความเชื่อ เรื่องกรรม
- 3.3.6 การเสี่ยงทาย
- 3.3.7 บทบาทของพี่ชาย
- 3.3.8 การใช้ เวทมนตร์ และ
- 3.3.9 การแก้แค้น

ศูนย์ วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3.3.1 การกระทำมาตุฆาต

เรื่องนี้ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ไว้ในตอนต้นแล้วว่า เป็นผลจากการที่แม่เสือไม่รักษาสัตย์ การที่กวีเพิ่ม เนื้อ เรื่องตอนนี้เข้ามาคง เป็น เพราะต้องการย้ำโทษของผู้ที่กระบัดสัตย์ ซึ่ง เรื่องนี้ก็เพื่อส่งผลทางอ้อมต่อการปกครองนั่นเอง อย่างไรก็ตาม ข้อขัดแย้งระหว่างความถูกต้องทางศีลธรรม ศาสนา กับสภาพความเป็นจริงที่ควรยอมรับ โทษทัณฑ์ ทำให้เรื่องนี้ถูกนำมาวิพากษ์วิจารณ์ ดังที่ปรากฏในหนังสือผสมผสานว่า

เสือประตารพศพได้	เป็นอา ทาร เฮย
บุตรพยัคฆ์บุตรโค	เคียดเค้น
สองสัตว์กัศมรดา	พยัคฆมอด ม้วยแฮ
ลูกอ่อนดูอ่อนแอน	ออกกลัว
หมดแม่หมดผู้ปก	ครองรัก ชานา
เหลือแต่สัตว์สองตัว	เที่ยว เค้าง
ดงดอนผ่นกายพัก	ฝันทวง ภัยแฮ
เปล่า เปลี่ยว เที่ยว เห่ง เต็ง	ต่อไป
ลอด เล็บลอด เขี้ยวหลีก	อันธพาล พันนา
สุขขมมีใครโค	เด็ดค้อน
เอมโอสโกชนาหาร	ทาง่าย
โคเคิบ เอิบอ้วนท้วน	ทุกวาร
นักลิทธิมหิทธิ เวทแก้ว	คำลุน
ขุมบุตร ไคลิงคาล	คู่ฟ้า
กอบกิจวิธินุญท์	การใหญ่
เพลิงโชติโรจน์ เรื่องเจ้า	จับทาว

สองสัตว์ตระกูลรูปได้	กำเนิด
เป็นมนุษย์สุคชลักษณ์สาว	ส่องฟ้า
นายกรขจร เลิศ	เลอกพ
เกษกษัตริย์สุล้า	สดุดี
เปลี่ยวประหลาดนอกอกไอ้	อัศจรรย์
ทลวิชัยคาริ	เวทแคล้ว
ครอง เมือง เลื่องญาบรร	ยายชื่อ ฉมना
ฆ่าแม่ชาติโน้นแล้ว	บาบไหม
มาดูชาติมาตรแมนไป	มีบาบ
คิดบ่อวารไครมี	ลูกเค้า
บุตรโคฆ่าพยัชทายม	ควรรอยู่
ไม่ฆ่าไม่ เข้า เค้า	ขาดแวว
แต่พยัชไปฎกม้า	บาบลึก
ฆ่าแม่ควร เป็นแมว	ชาติหน้า
กลับ เกิดประ เสริฐตริก	ครองห้อง เห็นเลย
ใครจะแนะข้าข้า	สิ้นเคียร ¹

ศูนย์วิทยทรัพยากร

¹ ประมวลมารค "โคลงต้นเสือโค แห่ง ร.ศ.126" (ฉบับที่ 38 ปีที่ 2 สุกรีที่ 25 มิถุนายน 2478) อ้างถึงใน กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ผสมผสาน ชุด 5 (พระนคร : สำนักพิมพ์ศิลปาสาร, 2514), หน้า 146-147.

ผู้เขียนโคลงนี้มองเพียงจุดเดียว คือ ลูกข่าแม่ ซึ่งถือเป็นนันทริยกรรม โดยมีได้พิจารณาเหตุผล เหตุเบื้องต้นว่า ที่ลูกเสือโกรธแม่ เพราะแม่กระดัดสัตว์อย่างไม่น่าให้อภัย เมื่อมาพิจารณาทางแม่โค จะเห็นว่า แม่โค เป็นตัวแทนของแม่ที่รักลูก เอาใจใส่ลูก เช่นตอนที่ว่า

ส่วนโคครั้งเช้า เลียโลมลูกเต้า ให้กินนมนาง แล้วสั่งสอนบุตร
รักษาถิ่นกลาง ยามเย็นจักวาง มาสู่สองสมร¹

ส่วนแม่เสือนั้นมิได้มีตอนใดที่บ่งบอกหรือแสดงภาพของความท่วงท่าอวารณ์ ถ้ามองในแง่พฤติกรรมของสิ่งมีชีวิต ลูกเสือก็น่าจะรักยกย่อง เทิดทูนแม่โคมากกว่าแม่เสือ เพราะอย่างน้อยก็เป็นผู้ให้ชีวิตแก่ตน เช่นกัน โดยเฉพาะในตอนต้นที่แม่ เสือทอดทิ้งลูก ซึ่งยังไม่อดนมให้โหยหิวอย่างแสนทรมาณ ถ้าไม่ได้แม่โคช่วยไว้ ลูก เสือก็น่าจะต้องเสียชีวิตอย่างแน่นอน ครั้นภายหลังแม่ เสือกระดัดสัตว์ ข่าแม่โค ลูก เสือจึงโกรธแค้นมากและคงจะเกิดความคับแค้นใจอย่างรุนแรง จึงก่อพฤติกรรมตอบสนองที่รุนแรงเพื่อ "ทดเทิด"² ความคับข้องใจนั้น

อนึ่ง การกระทำมาตุฆาตก็มีไซ้ เรื่องที่ผู้แต่งกล่าวยกย่องแต่อย่างใด
ตั้งความว่า

ซึ่งมาตุฆาต แลจะยกจะยกย่อง
เป็นธรรมแทนสนอง คุณนั้นก็ไปควร³

¹มหาวิทยาลัยศิลปากร, เสือโคคำฉันท์และอนิรุทธคำฉันท์. หน้า 5.

² เป็นศัพท์ทางจิตวิทยา หมายถึง กระบวนการทางอารมณ์ที่ต้องการการชดเชย เพื่อลบล้างความกดดันอย่างใดอย่างหนึ่ง

³ มหาวิทยาลัยศิลปากร, เสือโคคำฉันท์และอนิรุทธคำฉันท์. หน้า 8.

การกระทำนี้ถือ เป็น เรื่องของสัตว์ที่ย่อมมีการ เบียด เบียนกัน เป็นธรรมดา การคือ สู้แก้ปัญหาจึงอยู่ในลักษณะที่รุนแรงแบบคาต่อคาพันต่อพัน การขุบสัตว์ให้ เป็นคนนั้น ถ้าพิจารณา ให้ถี่ถ้วนแล้วน่าจะให้ข้อคิดว่าคนควรทำความดี เพราะคนเหนือกว่าสัตว์ เมื่อขุบให้ เป็นคนแล้ว ก็ควรมีความยังคิดและมีความรอบคอบกว่าที่เป็นสัตว์

3.3.2 การขุบชีวิต

แบบ เรื่องของนิทานอินเดียไม่ปรากฏว่า มีการขุบชีวิตวัจหรือ เสือ แต่อย่างใด ในตอนต้นการขุบชีวิต เป็นไปอย่างน่าตื่น ตื่น เพราะมีการ เลื่อนฐานะของตัว เอก จากสัตว์ เดรัจฉานมา เป็นมนุษย์ ผู้มีความสามารถ จึงต่างกับวรรณะคติ เรื่องอื่นในยุค เดียวกัน ที่เพียงแต่กำหนดให้ตัว เอก เป็นลูกกษัตริย์ หรือ เป็น เทวดาจตุตลงมา ซึ่ง เรื่องนี้ถ้าพิจารณาในแง่การช้อนตัวก็พอจะหาคำตอบในประเด็นนี้ได้

ดร. กิ่งแก้ว อรรถากร กล่าวถึงการช้อนตัวนี้ว่า เป็นหลักสำคัญในการสร้าง เสริมบุคลิกภาพ การช้อนในที่นี้หมายถึง การช้อนจาก เวทีสังคมใหญ่นั้นเอง อาจเรียกได้ว่า "สภาพที่เร้น" หรือ "สภาพความจริงแฝง" ก่อนมาเป็น "ความจริงประจักษ์" ทั้งนี้มุ่งเพื่อสะสมความรู้ ความสามารถ หรือพิสูจน์สิ่งใดสิ่งหนึ่ง ใน เรื่องของการช้อนตัวนี้มี 5 ลักษณะ¹ คือ

1. ช้อนในเครื่องแต่งกายที่แปลก เช่น พระสังข์อยู่ในหอยสังข์
2. ช้อนอยู่ในรูปสังขารอัปลักษณะ คือ เมื่อกำเนิดมากก็มีรูปสังขารที่ผิดปกติ หรือสังขารเป็นสัตว์ เช่น นางแก้วหน้าม้า มีหัว เป็นม้า ต่อมาธาชีอนุเคราะห์ให้ถอดหัว เป็นหญิงรูปงามได้
3. ช้อนอยู่ในรูปจำแลง คือ มีรูปลักษณะปกติอย่างหนึ่งอยู่ แต่เมื่อถึงคราวจำเป็น ก็แปลงรูปเป็นอย่างอื่น เช่น คาริจำแลงเป็นตุ๊กตา

¹ เก็บความจาก กิ่งแก้ว อรรถากร, คติชนวิทยา. หน้า 173-181.

4. ช่อนในที่เร้น เช่น พระสังข์ศิลป์ไชย ช่อนตัวอยู่ในป่า
5. ช่อนอยู่ในบทของคนเจียม คือ ขอมลครฐานะหรือขอมมอบตัว เป็นศิษย์กับอาจารย์สำนักใดสำนักหนึ่ง เช่น สรรพสิทธิ์ เป็นต้น

เรื่อง เสือ โคคำฉันท์ เกี่ยวข้องกับการช่อนตัวถึง 4 ตอนด้วยกัน คือ

1. คาวี พทลวิไชย ช่อนตัวในรูปโค และ เสือตามลำดับ ลักษณะการช่อนตัวในรูปสังขาร เป็นสัตว์นี้ ก็เพื่อพิสูจน์มนุษยธรรม
2. การช่อนในป่า ทั้งนี้ เพื่อพิสูจน์ความสามารถ การที่ตัวเอกของเรื่องต้องเดินทางรอนแรม ผจญภัยในป่า เป็นการเสริมให้เห็นคุณลักษณะของพระ เอกแบบวีรบุรุษมากขึ้น
3. จำแลง เป็นตุ๊กตา คาวีช่อนในรูปจำแลงมีลักษณะ เป็นคนตัว เล็กคล้ายตุ๊กตา ตัดยามพทลวิไชยไปแก้แค้นท้าวยศภูมิ
4. นางจันทร์ช่อนตัวอยู่ในกลอง เพื่อให้พ้นภัย การช่อนตัวในวัตถุที่แปลกประหลาดเช่นนี้ มีผลทำให้ปลอดภัย เพราะน้อยคนนักที่จะคาดถึง หรือให้ความสนใจ

3.3.3 พระขรรค์

พระขรรค์มักใช้ เป็นอาวุธประจำกายชายชาติรีในสมัยโบราณ โดยเฉพาะในการเดินทางที่อาจจะต้องต่อสู้กับศัตรู จึง เป็นโอกาสดีที่กวีจะสอดแทรกบทบาทของพระขรรค์ที่ช่วยให้ตัว เอกเอาชนะศัตรูได้โดยง่ายและแน่นอน ขณะเดียวกัน การที่เรื่องนี้ได้รับอิทธิพลจาก เรื่องของอิน เตียจึงทำให้น่าคิดว่า กวีอาจใช้พระขรรค์ เป็นสัญลักษณ์ของ

ชีวิต มีผู้เสนอความเห็นว่าการที่กวีกำหนดให้พระขรรค์เป็นสัญลักษณ์แทนชีวิตนั้น เพราะกวีได้รับอิทธิพลจากธรรมเนียมนิยมของการละครสันสกฤต คือ ในทัศนะของฮินดู (คติทางนาฏกะฮินดูเดียว) กล่าวไว้ว่า ไม่ควรจะแสดงให้เห็นการฆ่าฟันกันบนเวที ถ้าเลี่ยงไม่ได้ จำเป็นต้องแสดงให้เห็นวิธีให้ตัวละครเหล่านั้นกลับฟื้นคืนชีวิตด้วยการชุบชีวิตใหม่ ฉะนั้นจึงใช้พระขรรค์เป็นเครื่องมือลดความเสียหายของการฆาตกรรมบนเวที¹ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่า นิทานพื้นบ้านของฮินดูที่ตัวเอกถอดหัวใจไว้ในพระขรรค์นั้นมีถึง 12 ส่วนวนด้วยกัน (ตามแบบเรื่อง 302)

ในเรื่อง เสือโคคำฉันท บทบาทของพระขรรค์มีอยู่หลายคน เริ่มตั้งแต่ตอนต้น ฤาษีชุบชีวิต ถอดดวงใจคารีและพหลวิไชยไว้ในพระขรรค์

ธกัถาปนปราณ	และประธานชีวิตร
ยุพริกกลสฤติย	คลขรรคไร ²

เมื่อคราวต่อสู้กับยักษ์น้ำ คารีก้ใช้พระขรรค์เป็นอาวุธสำคัญ

คารีถอดขรรคมณี	ชูปวยอันมี
นุภาพด้วยสิทธิศักดิ์	
พอกพันฟาดขาดคอยักษ์	ด้วย เชนอนรรข
แห่งผู้สิทธิอวยพระพร ³	

¹นิยะดา สาริกฤติ, ความสัมพันธ์ระหว่างละครไทยและละครภารตะ (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515), หน้า 55-56.

²มหาวิทยาลัยศิลปากร, เสือโคคำฉันทและอนิรุทธคำฉันท. หน้า 10.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.

ครั้นตอนจะได้พบคู่ครอง คาวีก็ใช้พระขรรค์

แหวน่ากลองไชย เห็นสาย สมรพริง เพราะพราย
พระภักตร์แจ่ม เพียงจันทร์¹

และคาวีก็สิ้นชีวิต เพราะพระขรรค์ถูก เผา เมื่อพหลวิไชยมาช่วยคาวีก็ฟื้นคืน
ชีวิต เพราะพหลวิไชยนำพระขรรค์ไปล้างด้วยน้ำจันทร์

ผาดเห็นจุมเท่า ในกองเพลิงเก่า อับอายทวยพรรณ พระจึงขึ้นชม
หียบ เอาด้วยพลัน สรงด้วยชลจันทร์ ชำระมลทิน²

อนึ่ง จะเห็นว่า เรื่องการชุบชีวิต และ เรื่องพระขรรค์ต่างมีความเกี่ยวเนื่อง
กันจนไม่สามารถแยกจากกันได้โดยเด็ดขาด กล่าวคือ บทบาทของพระขรรค์นั้น เชื่อมโยง
ไปสู่ เรื่องการชุบชีวิต พระขรรค์มีคุณลักษณะพิเศษคือ นอกจากใช้ เป็นอาวุธคู่ใจได้อย่าง
สัมฤทธิ์ผลแล้ว ยังมีผลต่อความเป็นความตายของผู้ เป็น เจ้าของอีกด้วย

3.3.4 ความเชื่อ เรื่อง โขกลางและฤกษ์ยาม

เรื่องนี้เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมไทยโดยตรง โดยปกติแล้วคนไทย
เชื่อเรื่องโขกลางอยู่มาก จนมีคำว่า " लागสังฆณ์" " लागบอกเหตุ" ใช้ในภาษา
สัง เกตได้ว่าในชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยนั้น พัวพันกับ เรื่องของ โขกลาง เสมอ เวลา
จะทำสิ่งใดที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตมักให้ความสำคัญกับ เรื่อง โขคหรือ लाग

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

ตัวอย่าง เรื่อง โขกลางใน เลือโคคำฉันท์ ได้แก่ตอนพหลวิไชยรำพึงถึงบัว

อธิษฐาน

จึงบัวอธิษฐานราชา	รา เช่นทรบุพา
ยุพินทรคาวิ	
ก็เหี่ยวแห้งอับอายทวยศรี	พหลราชี
ก็ร้อนฤทัยจินดา	
ว่าชรอยน้องผู้คา	วิม้วยมรณา
แลจึงกุสมภไ้กลาง ¹	

ส่วน เรื่อง ฤกษ์ยามก็มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมไทย เช่นกัน เมื่อจะประกอบพิธีสำคัญก็มี เรื่อง ฤกษ์ยาม เข้ามา เกี่ยวข้องด้วย เสมอ

ใน เลือโคคำฉันท์ มีอยู่ตอนหนึ่งที่แสดงให้เห็น เรื่องคติความ เชื่อของคนไทย ที่พบเห็นได้ในสังคมตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันที่เกี่ยวกับฤกษ์ยาม คือ ตอนที่จัดพิธีอภิเษก พหลวิไชยกับนางสุรสดา มีการดูฤกษ์ยาม ดังความว่า

นักกษัตริศิสุภวาร	โยค เกณฑ์โดยसार
วิวาหกล่าวศุภผล	
ลำดับสรรพการมัดคด	บตีฎวมณฑล
ก็แต่งธิดาควงจันทร์ ²	

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 40.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

3.3.5 ความเชื่อ เรื่องกรรม

ความเชื่อ เรื่องกรรมมีปรากฏในหมู่ชาวอินเดียและชาวไทย ชาวอินเดียเชื่อว่า " เมื่อร่างกายแตกดับแล้ววิญญาณจะ เคลื่อนออกจากร่างไปสู่ร่างใหม่ จะดีกว่าหรือจะดกดำกว่า เดิม นั้น ขึ้นอยู่กับกรรมดีหรือกรรมชั่วที่ได้ทำไว้" คนไทย ก็เช่นเดียวกัน มีความเชื่อ ว่า การที่คนเรามีกำเนิดแตกต่างกันก็ เพราะผลกรรมที่กระทำ ไว้ในอดีตไม่เหมือนกัน บุคคลทำกรรมไว้ เช่น ไรย่อมได้รับผลกรรม เช่นนั้น

ความเชื่อ เรื่องกรรมนี้ในทางพุทธศาสนา เป็น เรื่องลึกซึ้ง เริ่มตั้งแต่กิเลส เป็น เหตุให้เกิดกรรมจนถึงวิบากอัน เป็นผลที่ได้รับ ผลแห่งกรรมที่แล้ว มาแก้ไขไม่ได้ แต่เราสามารถควบคุมผลกรรมใหม่ให้เกิดตามความต้องการได้ด้วยการ เลือกทำแต่กรรมดี

ในเรื่อง เสือโคคำฉันท์ แสดงความเชื่อ เรื่องกรรมไว้ 2 ตอน คือ ในตอนต้นฤาษีกล่าวว่า การกระทำมาตุฆาตนั้น เป็น เรื่องของกรรม

เพราะสองยัง เปนใจ

ฤไทยสัตวยังทุนหวาน

กรรมกรรมมูลมวญ

บมิแจ่ม โนใน²

และ

เพื่อเหตุกรรมบุพกาล

ก่อนโพ้นแต่ปางหลัง

จึง เชื้อบแคลงกลก็ฟัง

พจนพฤติพาที่³

¹ ฤสุมา รัชมนณี, "นิทานอินเดีย : จากปรัชญาสู่จินตนาการ" : ภาษา และหนังสือ ปีที่ 15 ฉ.2 (ตุลาคม-มีนาคม 2526), หน้า 63.

² มหาวิทยาลัยศิลปากร, เสือโคคำฉันท์และอนิรุทธคำฉันท์ : หน้า 18.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 52.

นอกจากนี้ จุดจบของตัวละครก็สะท้อนให้เห็นความเชื่อ เรื่องกรรม เช่น การตายอย่างน่าอนาถของแม่เสื่อและท้าวยศภูมิ เป็นต้น

3.3.6 การเสี่ยงทาย

เรื่องการเสี่ยงทายนี้เป็นความเชื่ออีกแขนงหนึ่ง ซึ่งพบได้ในสังคมไทย แม้วรรณคดียุคต้น ๆ ก็มีเรื่องการเสี่ยงทายอยู่ด้วย เช่น ลิลิตพระลอ ก่อนที่พระลอมจะเสด็จออกจากเมืองสรองได้อธิษฐานเสี่ยงทาย โดยดูจากลักษณะของน้ำ เป็นเกณฑ์ ส่วนในเรื่อง เสื่อโคคำฉันท์ใช้ดอกบัวการใช้ดอกบัวอธิษฐานนี้อาจเป็นเพราะคติความเชื่อในพุทธศาสนาที่นิยมใช้ดอกบัวบูชาพระ ฉะนั้น เมื่อต้องการกระทำสิ่งใดเพื่อความศักดิ์สิทธิ์จึงได้ใช้ดอกบัว เพื่อเป็นการระลึกถึง

3.3.7 บทบาทพี่ชาย

ในแบบเรื่องนิทานอินเดีย ผู้อยู่ในฐานะผู้ช่วยพระเอกนั้นคือเพื่อน แต่เสื่อโคคำฉันท์ ผู้อยู่ในฐานะนี้กลับเป็นพี่ชายที่มีความรักใคร่ผูกพันกันมาก ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะในสังคมไทย เรื่องญาติพี่น้องมีบทบาทมาก ในขณะเดียวกัน เรื่องนี้ก็ส่งเสริมการให้เอกสิทธิ์กับพี่ คาวีแม่ได้สิทธิ์แห่งการครอบครองนางสุรสุดาก็กลับยกให้พี่ เหตุการณ์ตอนนี้ทำให้นึกย้อนถึงเรื่องราวในประวัติศาสตร์ตอนที่พระนารายณ์ฯ ได้ร่วมกับพระศรีสุธรรมราชาทำรัฐประหารชิงราชสมบัติจากเจ้าฟ้าชัย แต่พระนารายณ์กลับมอบสิทธิ์ให้สมเด็จพระศรีสุธรรมราชา

3.3.8 การใช้เวทมนตร์

จากการศึกษาเรื่อง เสื่อโคคำฉันท์ สังเกตได้ว่าเกือบตลอดทั้งเรื่อง มีเรื่องเกี่ยวพันกับการใช้เวทมนตร์นับตั้งแต่ตอนต้น แรกเริ่มเลยทีเดียว ฤาษี

มีเวทมนตร์หุบส์ควมาเป็นคน ถาพีถอดดวงใจใส่พระขรรค์ การย่นระยะทาง และมีการเสกย่อตัวให้เล็กลงได้ อาจกล่าวได้ว่า เรื่องของเวทมนตร์ช่วยให้เรื่องดำเนินต่อไป

น่าสังเกตว่า เรื่องของอิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ยังหลงเหลืออยู่ในความเชื่อของคนไทย โดยเฉพาะปาฏิหาริย์ที่เกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์ แต่ในวรรณคดีการใช้เวทมนตร์อิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นอิทธิพลเหนือปกติวิสัยนั้น ผู้ที่มีบทบาทในการใช้อิทธิฤทธิ์เหล่านี้ มักเป็นเทวดา หรือฤาษีผู้บำเพ็ญโยคะ โดยที่กริจะกำหนดบทบาทให้เป็นผู้บันดาลสิ่งใดให้เกิด หรือยับยั้งมิให้เกิดก็ย่อมได้

3.3.9 การแก้แค้น

จากการศึกษาเรื่อง เลือโคคำฉันท์อย่างละเอียด พอมองเห็น เหตุการณ์สำคัญอีกเรื่องหนึ่งได้ คือ การแก้แค้นที่ถูกเลือกลูกโคกระทำต่อแม่เสือ และตอนที่พลวิไชยกระทำต่อท้าวยศภูมิ เรื่องการแก้แค้นที่คล้ายคลึงไปตามกันนั้น ถ้าพิจารณาในแง่ของผลกรรมที่ได้ก่อไว้ก็ถือว่า สาสมและเป็นไปตามผลแห่งกรรมนั้นมากกว่า เจตนาที่ต้องการจะล้างแค้นโดยตรง และถ้ามองในวงกว้างก็เป็น เรื่องที่ควรยอมรับว่า บางสิ่งบางอย่างจำเป็นต้องโหดเหี้ยม เพราะคนโบราณนั้นใช้ชีวิตตามธรรมชาติอันเป็นชีวิตที่เต็มไปด้วยภัยอันตรายนานัปการ จิตสำนึกของคนเหล่านั้นก็อาจเต็มไปด้วยความขยาดกลัวที่มีต่อภัยอันตรายอันจะมาถึงตนได้ทุกขณะ ชีวิตจึงเป็นการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด ฉะนั้น การประทุษร้ายซึ่งกันและกันด้วยวิธีการที่ค่อนข้างทารุณ จึงเป็นสิ่งที่น่าจะมีปรากฏได้ในวรรณคดียุคก่อน ๆ

อย่างไรก็ดี แม้เนื้อเรื่องจะเต็มไปด้วยเวทมนตร์คาถา หรือ การต่อสู้ที่โหดโผนพิสดารก็ตามที แต่การที่กริวิจักประสานเนื้อเรื่อง โดยผนวกเรื่องต่าง ๆ เข้าด้วยกันแล้ว คัดแปลงให้สอดคล้องกับคตินิยม ความเชื่อ และความเป็นอยู่

ของคนไทย ลักษณะนิสัยใจคอ และการกระทำของตัวละครก็เป็นสิ่งที่ เป็นไปตามความ เป็นจริง และอยู่ในกรอบของเหตุผล คือ ให้ตัวละครเป็นตัวแทนของมนุษย์ที่ยังข้องอยู่ ในเรื่องของรูป 'รส กลิ่น เสียง' สิ่งเหล่านี้ช่วยเชิดชูให้เนื้อ เรื่องของ เสือโคคำฉันทน์มี ลักษณะ เป็น เนื้อเรื่องคลอตกาล คือ แม้กวีจะ เขียน เรื่องนี้มานับร้อยปีโดยอาศัย เหตุการณ์ บางตอนในยุคนั้น เป็นมูล เหตุประกอบบ้าง ก็มีได้ทำให้ลดความประทับใจใน เนื้อหาที่ เต็ม ไปด้วยชีวิตชีวา และคุณค่าของ เรื่อง

3.4 การดำเนินเรื่อง

การดำเนินเรื่อง เป็นศิลปะสำคัญอย่างหนึ่งในการแต่งวรรณคดี กวีต้องมีความประณีตบรรจง และมีความละเอียดในการใช้กลวิธีดำเนินเรื่องแบบต่าง ๆ เพื่อให้เรื่องนั้น ๆ น่าสนใจยิ่งขึ้น

ดังที่กล่าวแล้วว่า เสือโคคำฉันทน์ เป็นวรรณคดีที่ได้รับอิทธิพลจาก นิทานมุขปาฐะของอินเดีย และเมื่อพระมหाराชาครุผู้มี เชื้อสายพราหมณ์นำมาแต่งได้ดัดแปลง และ เสริม เรื่องราวประกอบให้สอดคล้องกับสภาพเหตุการณ์บ้านเมืองในสมัยนั้น วรรณคดี เรื่องนี้จึงปรากฏร่องรอยของความ เชื่อตามคติพราหมณ์ และทางพุทธศาสนาประสานกันไป

เมื่อพิจารณาวิธีการดำเนินเรื่อง หลังจากจบบทประดามพจน์ ตามขนบของวรรณคดีไทยทั่วไปแล้ว จะเห็นว่า กวีใช้กลวิธีในการเปิดเรื่องด้วยภาพที่ชวน ให้พิศวง คือ ภาพของลูกเสือและลูกโคที่อยู่ด้วยกันฉันทน์มิตร ทั้ง ๆ ที่ตามปกติ โคนกับ เสือ จะเป็นศัตรูกัน อยู่ร่วมกันไม่ได้ ทำให้ฤาษีแปลกใจจึงสอบถามความเป็นมา ครั้นลูก เสือ ได้เล่าเหตุการณ์ที่ผ่านมาทั้งหมดให้ฤาษีฟัง ฤาษีก็ตกลงใจที่จะชุบสัตว์ทั้งสองให้ เป็นมนุษย์

ความน่าตื่นตาตื่นใจทวียิ่งขึ้น เนื่องจากการกลายร่าง เป็นมนุษย์นี้ เป็นการเลื่อนฐานะของตัว เอกขึ้นมาจากสัตว์ เครื่องจาน การแปลงตัวหรือกลายร่าง เป็นมนุษย์โดยอาศัยเวทมนตร์ เป็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งที่ปรากฏในนิทานมหัศจรรย์กล่าวคือจะมี เรื่อง อภินิหารหรือ เวทมนตร์ขลังกับผู้ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่ง เรื่องนี้อาจสันนิษฐานได้ว่าในสมัยอยุธยา ตอนปลายนั้น เรื่องของไสยศาสตร์คง เป็นที่รู้จักแพร่หลายและมีอิทธิพลอย่างสูง กวีจึงนำมาแทรกไว้ในงาน เขียนหลายตอน

หลังจากฤาษีได้ชุบชีวิตและให้นามแก่ลูก เสือผู้ที่ว่าพหลวิไชย ลูกโคผู้น้องว่าคารี ในตอนนี้กวีได้แทรก เนื้อความที่ทำให้มองเห็นลักษณะนิสัยที่ซื่อสัตย์กตัญญูของตัวละครอีกครั้ง หนึ่ง กล่าวคือ ทั้งพหลวิไชย และคารีต่างก็สมัครใจอยู่ เป็นข้ารับใช้ฤาษี แต่ฤาษีต้องการให้ไปทำประโยชน์แก่ส่วนรวมมากกว่าตนเอง ครั้น เมื่ออวยชัยให้พรหนุ่มน้อยทั้งสองแล้ว ถึงตอนจากกันก็ เป็นไปอย่างรวบรัด มิได้คร่ำครวญเย็น เยื่อแต่ประการใด กวีเพียงใช้คำที่ให้ความรู้สึกอาลัยว่า "ก็ลาลครันทดโน" เท่านั้น

เรื่องดำเนินต่อมาจนถึงตอนที่คารีได้แสดงความสามารถโดยปราบยักษ์ลงได้ และแม้จะได้นาง เป็นรางวัลตอบแทนความสามารถ กลับเสียสละให้พหลวิไชยผู้มีส่วนคน เดินทางผจญภัยต่อไปจนกระทั่งพบนางจันทร์ และได้แสดงความสามารถให้ปรากฏอีกครั้งโดยข้ามกอินทรีได้สำเร็จ แล้วได้นางจันทร์มาครอง ในช่วงนี้กวีใช้กลวิธีในการดำเนิน เรื่องโดยพยายาม เสริมบุคลิกตัว เอกให้ได้แสดงความกล้าหาญ ความเสียสละ และความสามารถอย่างเต็มที่

เค้าแห่งความยุ่งยากปรากฏขึ้นอีกครั้ง เมื่อนางจันทร์ เอาหมที่ร่วงใส่หมอบลอยน้ำไปและทำวศภูมิแห่งเมืองพัทวิไสย เก็บได้ ถึงกับหลงใหล คร่ำครวญหานาง พยายามหาหนทางที่จะให้ได้นางมา เหตุการณ์ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น เมื่อหญิงชราผู้หนึ่งอาสา นำนางมาให้ด้วยอุบายหลอกลวงของหญิงชรา นั้น ทำให้นางจันทร์และคารีต้องเสียที เรื่อง

คำเนินต่อมาจนถึงจุดสุดยอด (Climax) คือคารวิสันชีวิต ปัญหาเริ่มคลี่คลายลงได้ เมื่อพหลวิไชยเดินทางมาช่วยน้องชายให้ฟื้นคืนชีวิต และเรื่องก็คลี่คลายสู่จุดจบในทางที่ดี คือ ศัตรูถูกกำจัดอันเนื่องจากผลกรรมของตนเอง และคารวิกก็ได้นางจันทร์กลับคืน ทั้งยังได้ครอบครองบ้านเมืองอย่างร่มเย็น เป็นสุขสืบต่อมา

สังเกตได้ว่าการดำเนินเรื่องในเสื่อโคคำฉันท อาศัยกลวิธีการติดต่อเชื่อมโยงเหตุการณ์ต่าง ๆ เข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน และมีสัดส่วน ตอนใดต้องการความรวดเร็วก็จะพรรณนาอย่างรวบรัด ตอนใดต้องการเน้นให้เกิดมโนภาพ และความสะเทือนอารมณ์ก็จะพรรณนามากเป็นพิเศษ แต่ส่วนใหญ่การดำเนินเรื่องในเสื่อโคคำฉันทเป็นไปอย่างกระชับ กวีไม่นิยมการพรรณนาเยิ่นเย้อ อาทิในเรื่องความสามารถของคารวิ กวีไม่ต้องพรรณนาว่ามีความสามารถด้านไหน อย่างไร หรือมีฤทธิ์เดชเพียงใด แต่กวีให้คารวิได้แสดงความสามารถให้ประจักษ์เอง คือให้คารวิเป็นตัวเดินเรื่องตลอด แต่ถึงกระนั้นก็ได้ทำให้ตัวละครอื่นหมดความสำคัญลงไป นี่เป็นเพราะกวีมีความสามารถในการประสานเรื่องราวต่าง ๆ เข้าด้วยกันอย่างมีกลศิลป์ จึงทำให้การดำเนินเรื่องน่าติดตามยิ่งขึ้น ลักษณะการดำเนินเรื่องที่กระชับ เช่นนี้นับเป็นคุณลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งของเสื่อโคคำฉันท

ตัวอย่างการดำเนินเรื่องที่กระชับ เช่นคอนคาริเดินป่าเพียงลำพัง

จากจันทบูรคาลาโคล   เข้าดงพงไพร
 ในที่ศิขรห้วยธาร
 เดินดงโดยดับวันวาร   สัตตมาศประมาณ
 ก็ลุนครกรุงไกร¹

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 26

หรือคราวที่นางจันทระลอบพบ การดำเนิน เรื่องก็รวดเร็วโดยให้ท้าววยศภูมิ
เก็บได้ในเวลาต่อมา และได้ตัวยายเฒ่ามาช่วยเหลืองาน เกือบทันที

นอกจากนี้ยังมีตอนอื่น ๆ อีกที่กวีดำเนิน เรื่องอย่างกระชับ อาทิ เช่น ตอนยาย
เฒ่า และนางจันทระเดินทาง กวีกล่าวเพียงว่า

ครั้นถึงที่ทวภพธร	ศักรับธิดาไคล
คลาเรือตระบัดใจ	บมิแนนก็จุลล
ถึง เมืองอันชื่อพิท	ธพิไสยมณฑล
ท้าวภูธราดล	ธก็ให้ประกอบการ ¹

ตอนพทลวิไชยและคารีออกตามหานางจันทระ กวีบรรยายอย่างรวบรัดว่า

คิดแล้วทั้งสอง เสด็จ	ดำเนินนาตระบัดกาล
นับไปมิทันนาน	ธก็ลุยกรุงไกร ²

แม้กระทั่งในบทสังวาสหรือบทอัศจรรย์ ก็กล่าวเพียงสั้น ๆ เช่น ในตอนต้น
กล่าวไว้ว่า

สมศุขด้วยนาง	ศุภสวัสดิไสสน
ทราภาพไพบุลย์	อดุลยราชราชา ³

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 44.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 31.

ถ้าเปรียบเทียบกับวรรณคดีในยุคเดียวกัน กวีนิยมการพรรณนายัตยวา
อาทิ เรื่อง สมุทรโฆษคำฉันท์ ตอน เทพารักษ์อุ้มสม มีกล่าวไว้ว่า

กรท้าวธศระกอง เอวองค์	อนุชและอนงค์
เดือนทฤทัย เตรียมครุ	
พระพักตรสมเด็จพระภู	ธรรพจักรพดู
และ เทียมชชิตรสคนธ	
นางสีแนบนานาถิมล	ทรวงแนบชิดชน
บรรทับและ เบียดบัวศรี	
นางน่องในใจ เปรมปรีดี	กรกรร. นฤบดี
และนำบสู้อัดขาม	
พระ เขยชมแก้ม เกลากาม	โลมनोंงโลมงาม
ตระการตระกองกรรฐา	
เขยชิตรสโษษฐสุรา	มือพานแนวนา
ภีท้องสรแทบทรวงสมร	
นมनोंงตราติดอกอร	เอวองค์พระกร
กระหวัดกระเหม่นกามา	
สอง เสวยสูขสุดสงกา	ชมลามมหา
อัน เทพยสร้าง เอาสม	
สอง เสวยรสกริธารมย์	สุขในพระบรรอม
เลวงด้วยสร้อย เสาวคนธ	

สองสมสุข เล่นกลอยกล   กามาโดยคล
 ละครการ เทียรทุกกลบอง¹

ส่วนอนิรุทธคำฉันท์ ก็มีการพรรณนาไว้อียดยาว เช่นกัน คือ

สองสมสองสุข เนื่องใน บัลลังก์รัตนรจิต	ปรากฏแก้วแพรวไส
สองท้าวต่างคนต่างทิศ พระองค์อรรรค เอวอร	เพียรพักครชมชิต
คฤพรสสุคนธกำจร สำรวจสำราญसान เสียว	จรงใจสองสมร
สองท้าวแนบผัน เผื่อ เกสียว ประกิตแลชิต เคียรสมา	คือแห่งพิมพ์ เดียว
สองพิศสอง เพียรภากย์ สอง เต้าสองแทบชม	สอง เสวยมลากสอง เสวยรมย์ ชม เขยชิตคือครึ่งตรา
สอง เมียงสองบ้าย เมียง มา เสพยกริธา	สองประ เอียงประอรกา สุข เสวยสุไขสวรรย์
สองสวัสดีสองสวาท สอง เสพยสองศีลย์	สองสองราชพฤธรรม์ กันนาสองประสมสอง
สองสุดสอง เสน่ห์ ยวลใจฤดีจง	สองลอง เล่ห์ลองลอง จิตไมทหลงไหล ²

¹ คุรุสภา, สมุทรโฆษคำฉันท์. หน้า 72.

² กรมศิลปากร, อนิรุทธคำฉันท์ พร้อมด้วยบันทึกการสอบถามและหมายเหตุ.

อย่างไรก็ดี แม้จะมีข้อสงสัย เกิดว่า ตั้งแต่เริ่ม เรื่องจนกระทั่งปัญหา เริ่มปรากฏ ✓
แล้วทวีความรุนแรงจนไปถึงจุดสุดขั้ว และจุดคลี่คลายปัญหาของ เรื่องนั้น การพรรณนา
ค่อนข้างรวบรัดกว่าวรรณคดีไทย เรื่องอื่น ๆ ในสมัยเดียวกันก็ตาม แต่มีอยู่ตอนที่กวี
พรรณนาไว้ละเอียดกว่าทุกตอน คือ ตอนที่พหลวิไชยและคารีลาฤาษีออก เดินทางไปหา
เมืองครอบครอง ขณะดำเนินผ่านป่า กวีให้ตัวละครทั้งสองชมป่า ดังนี้

เมิลมขรูกษา	ลดาคาษพิงชม
เกษแก้วระกองกลม	แลกตกทันทงาม
อัมพาลอพอ	ผลิตผลสุกขาม
ชานางแน่นนวยกาม	กัลหายุรสายสินธุ์
พลับพลองพันลอกลัด	แลลบัคลบัคถวิล
นมนางล่ออินท์	ทรนิน เนครนนทรี
ปรูปร่างอันปลั่ง เปลา	ลำ เนาแก้มกุก่องศรี
แลลานฤไทยมี	จิตร เจศรายั่ววน
เลงกล้วยสรล้ายกล้าย	กัทลิสแน่นงวล
พิศ เพียนประ เล่ห์อวล	จูร์รัตน เจก เฉลา
พิศไพระไพพรรณ	รุตธรัตน์ไสต เสา
วภาคยง เขาวัว	ประ เล่ห์ทันต เรียบ เรียง
เลืบนางตระการกล	นฤมลประอร เอียง
เลงแลประ เล่ห์เพียง	นัชนารีแสงใส
พิกุลคามคุณควาร	ลำดวนดาษพิศมัย
ที่นหอมวัง เวงใจ	บรรร เจตจิตรพิศวง

สารภีภิรมยา	ผกาภรณ์กำจรจง
ใจโอนว่ากลืนยง	ยุพโยค เขาวมาลัย
มุนนาคน เมืองนั้น	ตระสุพรรณนิภากาญ
จนนุษย์ เบิกบาน	แลสลิดสลมสลอน
ชมชาติมนุษย์	สุคนธารำเพยขจร
กลกลืน โอ้อับสร	สุรางค์นางคสาวศรี ¹

ถ้าพิจารณาตามสภาพความเป็นจริง ทั้งพทลวิไชยและคาริเพ็ง เป็นคน ยังไม่เคยพบผู้หญิงมาก่อน ก็ไม่น่าจะมีความเข้าใจเรื่องของสตรีเพศ เรื่องนี้ถ้าจะอธิบายด้วยเหตุผลต่าง ๆ ก็จะมีข้ออ้างให้กับตัวละครทั้งสองดังนี้

1. ควรถือ เป็นความรู้สึกดั้งเดิมของมนุษย์ หรือสัญชาตญาณของสิ่งมีชีวิต ในเรื่องรามเกียรติ์ตอนนางอรุณวดีไปทำลายคบะฤาษีกลไกโกฏ ก็เป็นการสนับสนุนความคิดนี้ได้เป็นอย่างดี ฤาษีกลไกโกฏต้องเสียคบะ เพราะ

เข้าประคองต้อง เต่าสุมณฑา	กายาแนบ เนื้อดวงสมร
ให้เกิดประดิดพัทธอวรณ์	ถึง ไม่มีผู้สอนก็ เป็นไป ²

2. ตามธรรมเนียมกวีมักจินตนาการถึงความงาม ความหลากหลายของธรรมชาติ เพราะกวีมักจะซาบซึ้งและ เพลิดเพลินไปกับความงามของป่า เขา ลำเนาไพร และไม่เพียงเท่านั้น กวียังนิยมนำมา เติบเคียงกับผู้หญิง โดยมุ่งถึงความไพเราะในการประพันธ์มากกว่าความสมจริงของเนื้อหา เรื่องการพรรณนาธรรมชาติถือเป็นธรรมเนียมนิยมอย่างหนึ่งในการแต่งวรรณคดีไทย เค่นดวง พุ่มศิริ กล่าวไว้ว่า

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

² พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, รามเกียรติ์ เล่ม 1 (พระนคร : ศิลปบรรณาการ, 2510), หน้า 284.

ปัจจัยที่นักเพลงถือเอาเป็นกฎเกณฑ์ ก็คือ ความสัมพันธ์กับ
 ธรรมชาติอย่างใกล้ชิด เพราะธรรมชาติเป็นแหล่งให้ความคิด
 และรูปแบบของการถ่ายทอดความคิด และยังนำเราไปสู่สิ่งที่ยัง
 ไปไม่ถึง แต่มีความหวังที่จะไปสู่สิ่งนั้นได้ เหตุนี้บทเพลงและ
 บทวรรณคดีไทยจึงมีการชมกชมไม้อย่างพิสดาร จนกล่าวได้ว่า
 เป็นเอกลักษณ์ของวรรณคดีไทยอย่างหนึ่ง¹

ดังนั้น เราจึงพบการพรรณนาธรรมชาติในลักษณะที่คล้ายคลึงกันจนเรียกได้ว่า
 "เข้าแบบ"² และในขณะเดียวกัน การพรรณนาชมความงามของธรรมชาติก็ยังมีผลดีต่อ
 การดำเนินเรื่อง กล่าวคือ เป็นการบอกโดยนัยให้ทราบว่า การเดินทางในครั้งนี่ต้องใช้
 ระยะเวลาพอสมควร อีกทั้งผู้เดินทางต่างก็อยู่ในอารมณ์สุขสบาย จึงชมกชมไม้อย่างสบาย
 อารมณ์

๓. ในแง่ของนิทานอินเดียที่มีตัวละครเป็นสัตว์ ผู้แต่งจะกำหนดบทบาทและ
 บรรยายลักษณะต่าง ๆ ให้ผู้ฟังเห็นคล้ายตามโดยอาศัย "ความที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ
 อยู่ในป่าเขา เขาได้สังเกตลักษณะนิสัยของสัตว์และเขาก็เอามาไว้ในนิทานได้อย่างใกล้
 เคียง คือ เวลาเราอ่านเราจะรู้สึกว่สัตว์เหล่านั้นเหมือนกับคนจริง ๆ"³

¹ เค้นดวง พุ่มศิริ, "อิทธิพลของวัฒนธรรมอื่นที่มีต่อเพลงพื้นบ้านของไทย"
อักษรศาสตร์ ปีที่ 13 ฉ.2 (ก.ค.24), หน้า 60.

² กุหลาบ มัลลิกะมาส, วรรณคดีไทย. (พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
 รามคำแหง, 2517), หน้า 197.

³ กุสุมา รัชชมณี, "วรรณคดีสันสกฤตประเภทนิทาน" วารสารชมรมบาลี-สันสกฤต
 ฉ.1 (เมษายน 2528), หน้า 50.

นอกเหนือจากความสามารถนี้แล้ว ผู้แต่งนิทานอินเดียยังได้ เปรียบชาติอื่น
ตรงที่ผู้ฟังชาวอินเดียพร้อมที่จะฟัง เรื่อง เหล่านี้ "ผู้ฟังถือว่าตัวละครสัตว์ทั้งหลายมิใช่
สัตว์ธรรมดา แต่เคยเป็นมนุษย์มาก่อน จึงมีพฤติกรรมและความรู้สึกนึกคิดอย่างมนุษย์
ได้ทุกอย่าง"¹

การพรรณนาที่ยาวเป็นพิเศษนี้ ผู้วิจัยพบว่าในตอนใดก็ต้องการเน้นอารมณ์
ร่วม เรื่องความเศร้าโศก ก็จะมีบทคร่ำครวญ เพื่อให้ตระหนักถึงสภาพการณ์ขณะนั้นได้
เช่น ตอนพหลวิไชยพบคารีนอนแน่หนึ่ง กวีได้พรรณนามทครวญของพหลวิไชยไว้ดังนี้

พืมาหาเจ้า เยียดสร้อยเศร้า หลับอยู่ยมล บเพยพระโอรส
กล่าวเกลี้ยงเกลากล รศคำอำพน ด้วยที่บังรา

ให้พี่ชื่นชม สระสว่างอารมณ์ ฤไทยโศกา ฤว่าแค้นเคือง
พระไทยราชา จึงมารณา ในเมืองดรธารณ

เจ้ามาสูญหาย วายชีพเดียวตาย บรู้อาการ คายอยู่คนเดียว
ดูจคนสามาญ ให้พี่เลวลาญ ออกเปล้าอาตุร

อกพี่จะคราก โอ้อาลัยมาก ด้วยเจ้ามาสูญ ใจแก่พี่ได้
ให้พี่เร่รงฤล ทุกขามามูล เพียงสิ้นสุดปราณ

ร้องไห้ร้องหา ร้องเรียกราชา คาวีเผ่าพาน เสนาะสนั้น
เดือดค้นแดดดาล เทวทุกสถาน ฤากสิ้นกระแสง

ระทระทวย ระลุงระลวย กระโหยโรยแรง ยะยับยะยับ
ดูจปลาตีแปลง ออกซ้ากำแดง น้ำตาลามไหล²

¹กุสุมา รัชมนตี, "นิทานอินเดีย จากปรัชญาสู่จินตนาการ" ภาษาและ
หนังสือ, หน้า 65.

²มหาวิทยาลัยศิลปากร, เลือกโคคำฉันท์และอนิรุทธคำฉันท์. หน้า 42.

การดำเนินเรื่องมักใช้การบรรยายและพรรณนาไปตามลำดับเวลา และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ไม่มีความสลับซับซ้อนมากนัก นอกจากในตอนต้นที่ใช้กลวิธีดำเนินเรื่องแบบย้อนกลับ (flash back) เพื่ออธิบายมูลเหตุของการที่ถูกเสียดู๊ก โคม่า เป็นมิตรกัน นอกเหนือจากนี้ จะดำเนินเรื่องรวดเร็ว กระชับและประทับใจผู้อ่าน โดยที่ผู้อ่านก็ไม่รู้สึกว่าเป็นการเร่งรัดเกินไป อรรถรสของเรื่องจึงสมบูรณ์แบบในรูปของนิทานคำฉันท์ แม้บางครั้งมีกระบวนการพรรณนามากเป็นพิเศษ ก็เพื่อให้ผู้อ่านได้สัมผัสกับบรรยากาศของเรื่องอย่างใกล้ชิดยิ่งขึ้นนั่นเอง

3.5 ตัวละคร

การศึกษาวรรณคดีนั้น ลักษณะและพฤติกรรมของตัวละคร เป็นสิ่งสำคัญสิ่งหนึ่งที่ต้องพิจารณา กล่าวคือ ตัวละครจะเป็นผู้ที่ผู้อ่านได้ทำความคุ้นเคย นิยมชมชอบ หรือชิงชัง ท่วงไวย เห็นใจ หรือสมน้ำหน้า ทั้งนี้อาจขึ้นกับประสบการณ์ร่วมของผู้อ่านที่ช่วยให้เกิดความรู้สึกแตกต่างกันออกไป แต่อย่างไรก็ดี จุดแห่งความสนใจหรือความสะเทือนใจอยู่ที่ชะตากรรมของตัวละคร โดยเฉพาะที่เป็นตัวเอก ผู้อ่านมักต้องการติดตามดูว่าชีวิตของบุคคลเหล่านั้นจะดำเนินไปอย่างไร ปลายทางชีวิตของเขาเหล่านั้น เป็นอย่างไร ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น กฎเกณฑ์หรือชะตากรรมอะไรที่กำหนดชีวิตของเขาให้เป็นไปเช่นนั้น

ในการศึกษาตัวละคร อาจพิจารณาได้สองลักษณะคือ เรื่องของอุปนิสัยและบทบาทของตัวละครนั้น ๆ ทั้งนี้โดยพิจารณาตามความสอดคล้องกับเค้าโครงเรื่องเป็นเกณฑ์ ตัวละครที่จะนำมาพิจารณานั้น ผู้วิจัยเลือกเฉพาะผู้ที่มีบทบาทสำคัญ และมีผลต่อการดำเนินเรื่อง คือ คาริ พหลวิไชย นางจันทร์ ท้าวศกุนิ ฤาษี และยายเฒ่า

3.5.1 คารี ตัวเอกของเรื่อง ชาติกำเนิดเดิมเป็นโค และด้วยความยึดมั่นในคำสัตย์ ทำให้ฤาษีเห็นใจ เมตตาชุบชีวิตให้เป็นคน มีบทบาทคู่กันกับพหลวิไชย ได้แสดงความสามารถให้ประจักษ์หลายครั้ง อาทิ ตอนฆ่ายักษ์ ช่างนก อันแสดงให้เห็นความกล้าหาญของตัวเอกได้อย่างเด่นชัด ต่อมาได้รับนางเป็นรางวัลตอบแทนความมีฝีมือและความเหนียวยาก ภายหลังมีเหตุให้พลัดพรากจากกัน แต่ก็สามารถติดตามเอนางคืนมาได้

ลักษณะดังกล่าวนี้ เข้าข่ายของพระ เอกแบบวีรบุรุษ ดังที่ ดร.กึ่งแก้ว อัครถาวร ได้อธิบายไว้ว่า

พระ เอกแบบวีรบุรุษมักจะประสบรสุมชีวิตในวัยเด็ก... ครั้นถึงระยะหนุ่มฉกรรจ์จึงออกผจญโลก... กรอบของการผจญภัยติดต่อกันเป็นอนุกรมนั้น มักจะ เริ่มต้นด้วยอนุภาคของการพลัดพราก แรกทีเดียว พระ เอกพบนางเอก ถ้าทุกสิ่งดำเนินไปด้วยดี เรื่องก็น่าจะจบเพียงนี้ แต่เพื่อที่จะประสานให้เรื่องยืดยาวต่อไปอีก พระ เอกกับนางเอกก็ต้องถูกสร้างให้พลัดพรากจากกัน เมื่อจากกันแล้ว พระ เอกจำเป็นต้องออกติดตาม เป็นเหตุให้ต้องเวียนรบ เวียนรัก พบกับนางเอกได้เมื่อใด เรื่องจึงจะถึงที่สุด¹

ลักษณะพระ เอกแบบวีรบุรุษก็ เช่นเดียวกับพระ เอกในวรรณคดีไทยทั่วไปที่นิยมให้พระ เอกเป็นคนดี รูปร่าง และมีความสามารถ คารีกี่ เช่นเดียวกัน เป็นชายหนุ่มรูปร่างกล้าหาญเด็ดเดี่ยว ในขณะที่เดียวกันก็มีความซื่อสัตย์ สุขุม

¹ กึ่งแก้ว อัครถาวร, คติชนวิทยา. หน้า 163.

สิ่งที่น่าพิจารณาประการแรก คือ เรื่องกำเนิดของคารี ดังที่กล่าวแล้วว่า เรื่องนี้น่าจะได้รับอิทธิพลจากนิทานอินเดีย ซึ่งนิยมสร้างตัวละครหลายประเภท ตั้งแต่แม่มด ไปจนถึงพญาราชสีห์ สัตว์เหล่านี้นอกจากจะมีพฤติกรรมตามธรรมชาติของสัตว์แล้วยังมีบทบาทจำลองของมนุษย์ด้วย สิ่งที่น่าแปลกประการหนึ่ง คือ ในวัฒนธรรมไทยความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสัตว์เลี้ยง โดยเฉพาะในเรื่องวัว เป็นสิ่งที่บรรพบุรุษของเรานิยมนำมาใช้เป็นอุทาหรณ์ เตือนสติ เปรียบเปรย เช่น เขียนเสือให้วัวกลัว ตีวัวกระทบคราด คนเลี้ยงวัววัวลืมตีน ไม่ได้ตัวเอาวัวพันหลัก วัวหายล้อมคอก ฯลฯ

ถ้าพิจารณาเรื่องวัวตามมาตรฐานชีวิตของชาวอินเดีย จะพบว่า ชีวิตของเขามีความผูกพันกับวัว นับแต่เริ่มประวัติศาสตร์ รากศัพท์ของ "อารยัน" คือ "อารยะ" ซึ่งเป็นคำกริยา แปลว่า "ไถ" หมายถึงผู้เป็นเผ่าชนผู้ประกอบอาชีพในการทำนา และในชีวิตของการทำนาก็ย่อมผูกพันอยู่กับวัวมาตลอด ดังนั้น จึงเป็นไปได้ว่า ความผูกพันนี้ทำให้เรื่องของอินเดียมีวัว เป็นตัวละครสำคัญของเรื่อง

แม้ว่าคารีจะมีชาติกำเนิดที่แปลกประหลาด ก็ยังคงมีลักษณะการดำเนินชีวิตและความต้องการทำนองเดียวกับมนุษย์ธรรมดา จึงมีพฤติกรรมและความนึกคิดต่าง ๆ ที่ผู้อ่านสามารถเข้าใจได้ เช่นเดียวกับการกระทำของบุคคลจริง ๆ ในสังคม ดังปรากฏในวรรณคดีไทยเกือบทุกเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นขุนช้างขุนแผน อิเหนา หรือ กากี คือ แม้จะมีเนื้อเรื่องและเหตุการณ์หลายอย่างอยู่เหนือเหตุผล แต่นิสัยใจคอของตัวละครตรงกันกับความจริงของธรรมชาติมนุษย์

คารีมีรูปร่างลักษณะและความสามารถตามแบบตัวเอกในวรรณคดีไทยทั่วไป เช่น อิเหนา หรือ ขุนแผน เป็นต้น ตัวละครทั้ง 2 นี้ แม้จะมีรูปร่างบอบบาง ก็มีความสามารถและมีฝีมือในการรบอย่างดียิ่ง ในเรื่องเสือโคคำฉันท์ คารีมีรูปร่างบอบบาง และขณะเดียวกันก็มีฝีมือกล้าแข็ง สามารถต่อสู้ศัตรูได้อย่างองอาจกล้าหาญ เช่น ตอนที่คารีฆ่ายักษ์ กวีได้บรรยายว่า

คำวิถอดขรรคณีนี

ชูปอวยอันมี

นุภาพด้วยสิทธิศักดิ์

พอกพันฟาดขาดคออักรษ

ด้วย เดชอนรรรย

แห่งผู้สิทธิอวยพระพร¹

หรือตอนข่านกอินทรีก็แสดงให้ เห็นความสามารถในการสู้รบอย่างชัด เจน

จึงพระวรวราชคารี

ถอดขรรค์อันมี

ประภาพอกแกว่ง ไกว

ขึ้นยืน เหนือแก้ว เกยไชย

อินทรีตัว ไกร

ก็ เห็นยุพินทรราชา

แตกถาลงด้วยสหัสสา

จิตรจงจินดา

จะคาบจะคั่นภูธร

พระพันด้วยขรรค์กับกร

พุกขาดคอมรณ์

มหาวิโยคโดยจง

สองตัวตายทับกันลง

กองงูมัทกลางรงค์

คือดังภู เขาหลวงทลาย²

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

ส่วนอุปนิสัยของคาริเท่าที่ปรากฏ แม้จะมีข้อบกพร่องอยู่บ้าง แต่ก็นับว่าน้อยมาก ต่างกับอุปนิสัยของพระเอกในวรรณคดีไทยบางเรื่อง เช่น ขุนแผนผู้มฤตยู และมีความเจ้าชู้หรืออหิงษา ผู้เอาแต่ใจตนเอง ส่วนคาริบทพร่องเรื่องเชื่อคนง่าย จึงขาดความรอบคอบและความระมัดระวัง แต่ทั้งนี้ ก็มีได้มีผลให้เกิดความวุ่นวายแก่ส่วนรวมแต่ประการใด นอกจากนั้น ยังมีส่วนดีในเรื่องอื่นอยู่มาก ทำให้ผู้อ่านมองข้ามข้อบกพร่องส่วนนี้ไปได้ กล่าวคือ นอกเหนือจากเป็นผู้กล้าหาญ มีความสามารถสูงแล้ว ยังเป็นผู้มีความกตัญญูนับถือผู้มีคุณ ยกย่องนับถือครูบาอาจารย์ รู้จักถ่อมตน มีใจเมตตากรุณา แม้ขณะที่ยังเป็นสัตว์เดรัจฉานอยู่ ครั้นได้ครองเมืองก็ตั้งมั่นอยู่ในทศพิธราชธรรม ทำให้บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุข

สิ่งที่น่าสังเกตประการหนึ่ง คือ ความรักฉันทิน้อง ทำให้คาริสามารถเสียสละได้ แม้ชีวิต ดังความว่า

ข้าตั้งใจจงอาสา	ศัตรูใดมา
กระทำวิบัติยายี	
เอาตัวทดแทนราวี	ญาติให้ถึงศรี
พหลราชพี่ตน	
เมื่อใดสิ้นสุด เสียสกนธ์	ม้วยภักดีดล
ประจักษ์ประจักษ์จาก เจียรกัน ¹	

คาริได้แสดงน้ำใจ เสียสละ โดยยกนางสุรสคาราชธิดาของท้าวมคอให้ เป็น เอกสิทธิ์ แก่พหลวิไชยผู้เป็นที่ โดยให้เหตุผลต่อท้าวมคอว่า

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 22.

ว่าข้าผู้ยุทธภพาล	เป็นนุชกุมาร
พหลราชนรินทร์	.....
.....	.....
แม้ข้าทำชอบถึงพัน	หมิ่นแสนครามครัน
อนันตพันคนณา	
คุณนั้นได้แก่ราชา	ผู้ เปน เซษฐา
มทานราชวามี ¹	

แสดงให้เห็นถึงจิตใจเสียสละอย่างยิ่งของคารี ลักษณะ เช่นนี้ควรเรียกได้ว่าเป็นผู้มี เมตตาตามคติพุทธศาสนา ซึ่งมีความหมายตรงกับข้อความตอนหนึ่งในเรื่อง "ไผ่แดง" ว่า

เมตตาในพุทธนั้น มิได้หมายความว่า การโยนข้าว
กันบาตรให้นกกาบินทรอก แต่หมายความว่า เราต้องแบ่ง
สิ่งที่เราต้องการให้ผู้อื่นซึ่งกำลังมีความต้องการ เช่นเดียวกับ
กับเรา²

คารี เป็นตัวละครที่ได้รับผลแห่งความดีตอบสนอง เมื่อถึงคราวอัปจน เพื่อนผู้
นับถือประดุจพี่ ก็ได้มาช่วยเหลือ แสดงให้เห็นว่า การได้มิตรแท้ เป็นเพื่อนย่อมมีความสุข
ความ เจริญ และบังเกิดผลดีแก่ตนเองอย่างล้น เหลือ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 22

² ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, ไผ่แดง. (กรุงเทพฯ : ศิลปบรรณาการ, 2524),

3.5.2 พหลวิไชย ในตอนต้นพหลวิไชยมีบทบาทคู่กับคารี ในตอนท้ายลดฐานะลงไปเป็นผู้ช่วยพระ เอก หรืออาจกล่าวว่าเป็นสวามยथाที่เลี้ยงก็ได้ กล่าวคือ หลังจากแยกกับคารีแล้ว ก็ได้มีการกล่าวถึงอีก จนกระทั่งตอนหลังช่วยชุบชีวิตพระ เอกให้ฟื้นคืนมาอีกครั้ง

พหลวิไชยมีชาติกำเนิดเป็น เสือ แม้ได้รับการชุบชีวิตให้ เป็นคนแล้ว ก็ยังมีลักษณะที่รุนแรงแบบ เสือ การแก้ปัญหาที่ใช้วิธีดั้งเดิม ที่เรียกว่า "ตาต่อตา ฟันต่อฟัน" แต่ในบางครั้ง ความปรารถนาหรืออารมณ์ที่รุนแรงนี้ก็ เป็นเสน่ห์อย่างหนึ่ง ที่เสริมสร้างให้พหลวิไชย เป็นตัวละครที่อยู่ในความทรงจำของผู้อ่าน เพราะ เรื่องของอารมณ์อาจไม่ขึ้นกับจริยธรรม จริงอยู่ผู้ที่ไม่แสดงอารมณ์รุนแรง ย่อมเป็นที่ปรารถนาของสังคมโดยทั่วไป แต่จะไม่มีลักษณะสร้างสรรค์อะไร เพียงแต่รักษาความเสมอภาคของสังคมเท่านั้น ลิขิตา พินิจภูวดล ได้ให้ข้อสังเกตว่า

ปัญหาศีลธรรม เป็นสิ่งที่กวีมิได้คิดใจ กวีสนใจแต่พฤติกรรมของตัวละครในฐานะมนุษย์ที่ยังมีกิเลสตัณหา ตัวเอกของวรรณกรรมไทย ยกเว้นใน เรื่องรามเกียรติ์ เป็นบุคคลชนิดที่ จะนำความหนักใจมาให้คนใกล้ชิดมากที่สุด เป็นลูกก็หนักใจ พ่อแม่ เช่น พระลอ เป็นสามีก็ไม่ เป็นที่พึ่งแก่ภรรยา เช่น ขุนแผน เป็นหัวหน้าครอบครัวก็ไม่ดีนัก เช่น พระเวสสันดร แต่ว่าตัวเอกเหล่านี้ เป็นบุคคลที่มีเสน่ห์ทั้งสิ้น¹

¹ ลิขิตา พินิจภูวดล และคณะ, ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย, หน้า 454.

ฉะนั้น แม้พหลวิไชยจะมีความโหดเหี้ยมบ้าง เช่น ตอนวางแผนแก้แค้น เพื่อกำจัดท้าวศภูมิ แต่ก็ช่วยทำให้เรื่องมีชีวิตชีวาขึ้น โดยดำเนินพฤติกรรมตอบโต้ ผู้ทำความชั่วอย่างสะใจ แต่มิได้หมายความว่า พหลวิไชยจะเป็นผู้โหดเหี้ยมตลอดทุกบท ทุกตอน เพราะในบางโอกาสพหลวิไชยก็แสดงความอ่อนแอออกมาให้เห็น เหมือนกัน เช่น ตอนที่จะต้องพลัดพรากจากคาริ

พระพิงค้ำนอง ละห้อยในท้อง ละเหี้ยแดยัน ด้วยเจ้าพลัดพราก
จากกันจามัลย์ คิดแค้นแสนคัลย์ น้ำเนตรหลังไหล

สรว่มกอดน้องแก้ว เจ้าจากทีแล้ว จะเห็นคนใด ดุจพระกนิษฐ
รักพิศมัย พิศวาดชาดใจ ชื่อช่อมแสนทวี¹

หรือตอนที่เห็นคารินอนสิ้นชีวิต

พระท้าวล้มลงมนิมาน เหนือนุช เกาพาล
ก็กอดพิลาปร่ำไร

กำสรดกรรแสงพิศมัย พิศวาดชาดใจ
แล เพียงจะสิ้นสุดสภณธา²

อีกทั้งพหลวิไชยยังเป็นที่ผู้รักษาวาจาสัตย์มั่นคงยิ่งนัก ไม่ว่าจะตอนที่ยังเป็นลูกเสือ หรือตอนที่ได้รับการชุบชีวิตให้เป็นคนแล้วก็ตาม เช่น เมื่อครั้งตอบ เหล่าเสนาว่า ผู้ที่ฆ่ายักษ์ มิใช่ตน แต่เป็นคาริผู้นอง ซึ่งถ้าพหลวิไชยจะรับสมอ้างในตอนนั้นว่า เป็นผู้ฆ่ายักษ์ก็ยอมทำได้

¹ กรมศิลปากร, เสื่อโคคำฉันทและอนิรุทธคำฉันท, หน้า 25.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 42.

นอกจากนี้ พหลวิไชยยังเป็นผู้มีความรอบคอบ ดังจะเห็นได้จากตอนที่ จะจากกัน ได้สั่งให้คาริระมัดระวังพระขรรค์อย่าวางห่างกาย ทั้งเป็นผู้ที่มีความรักใคร่จริงใจต่อน้องร่วมสาบาน เมื่อทราบว่าคาริคอยู่ในอันตรายก็รีบเดินทางออกติดตามค้นหา และในตอนนี่ยังได้แสดงให้เห็นความเด็ดเดี่ยวของพหลวิไชยได้ชัดเจน คือตกลงใจที่จะเดินทางตามล่าพัง เพราะยังไม่รู้ว่าคาริอยู่ที่ใดแน่ ไม่ต้องการนำกองทหารออกติดตาม ทั้ง ๆ ที่ทำวมครก็อนุญาตให้นำทหารไปด้วย

ตั้งแต่ต้นจนจบ เรื่องผู้อ่านจะพบคุณลักษณะนิสัยที่โดดเด่นอย่างหนึ่งของพหลวิไชย คือ เป็นตัวละครที่มีความฉลาดในการเจรจา และมัก เป็นผู้ที่ตอบคำถามมากกว่าคารินับตั้งแต่สมัยที่ยังเป็นสัตว์เดรัจฉาน เมื่อฤาษีซักถามความจริงก็ เป็นผู้เล่าเรื่องทั้งหมดให้ฤาษีทราบ หรือตอนที่ทำวมครถามถึงชาติตระกูล พหลวิไชยก็ เป็นผู้ตอบอย่างละเอียด คมคายว่า

กล่าวสนองท่านองกล	ยุบลราชปฤษณา
ว่าดูชะไมมา	บมิพวกพลากร
แต่พี่และน้องฤา	จะบอกวงศโสตร
ใครเลยจะ เห็นอร	อรรถกล่าวอัน เทียงจริง
เชิญท้าวธ เพียนพิศ	จริดคูอันมาถึง
เลงลักษณะทวดิงษ์	อันมีในตมูดู
กิจนี้ก็จักแจ้ง	ฤไทยในสม เด็จฏ
ธรรราชอันชู	ยุติธรรม เหริศพราย ¹

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 20.

นอกจากนี้ พหลวิไชยยังเป็นผู้มีวาจาดี รู้จักใช้ถ้อยคำพูดอ่อนประนอมให้เหมาะกับสถานการณ์และบุคคล เช่น ใช้สรรพนามยกย่องทั่ววามครว่า "พระเจ้า" เป็นต้น

น่าสังเกตว่า ตัวละครเอกทั้งคารีและพหลวิไชยพยายามปิดบังชาติกำเนิดของตน โดยการตอบเสียง ๆ ให้ผู้ฟังตีความเอง ไม่ว่าจะเป็นตอนที่ทั่ววามครถาม หรือตอนที่นางจันทร์ถามคารีเรื่องพระขรรค์ เรื่องนี้อาจเป็นเพราะโดยมากตัวละครในวรรณคดีสมัยอยุธยา มักเป็นบุคคลชั้นสูงมากกว่าสามัญชน

อย่างไรก็ดี การที่กวีกำหนดให้ตัวเอกของเรื่องมีกำเนิดพิสดาร คือ เป็นวีรและ เป็นเสือนั้น ถ้าพิจารณาในด้านมโนทัศน์นิทาน ก็อาจอธิบายได้ ดังจะขอยกคำอธิบายของ สุธา ศาสตรี มาไว้ในที่นี้ว่า

ความ เชื่อลัทธิผู้มีบุญ กำเนิดซึ่งผิดปกติของตัวเอกในตำนานอาจมองอีกแง่หนึ่งได้ว่า เป็นการแสดงมโนทัศน์นิทานของผู้ซึ่งจะมาเป็นที่พึ่งของประชาชน... แท้จริงความผิดปกตินั้นเป็นสัญลักษณ์ของความ เหนือมนุษย์ เห็นได้จากการพิสูจน์ในภายหลัง ผู้มีบุญอาจแสดงตนด้วยกำเนิดที่ผิดปกติต่าง ๆ กัน¹

เรื่องชาติกำเนิดของตัวละคร เป็นการสนับสนุนแนวคิดที่ว่า เสือโคคำฉันทนั้น กวีแต่งขึ้นมิใช่เพียงเพื่อความบันเทิงเท่านั้น อาจจะต้องการผลทางการปกครอง เพราะความ เชื่อเรื่องลัทธิผู้มีบุญผู้เป็นชนชั้นปกครอง จะทำให้ได้รับความจงรักภักดีจากคนในชุมชนนั้นอย่าง เหนียวแน่น

---

¹ สุธา ศาสตรี, โครงสร้างของการเสนอความตลกในบทละครนอก. รายงานผลการวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 26.

3.5.3 นางจันทร รูปร่างลักษณะ เป็นกุลสตรีรูปร่าง และชื่อเสียงมั่นคงต่อคนรัก เช่นเดียวกับนางในวรรณคดีทั่วไป นางจันทรมีลักษณะเด่นตรงที่ได้แสดงคุณธรรมสำคัญ 2 ประการ คือ ความอดทน และความซื่อสัตย์ต่อสามี ดังเช่นนางรจนาในเรื่องสังข์ทอง หรือนางสิบสองในเรื่องนางสิบสอง เป็นต้น

นอกจากมีความอดทนและซื่อสัตย์แล้ว ยังมีคุณลักษณะพิเศษอีกประการหนึ่งคือ มีผมหอม ผมหอมของนางที่หลุดลอยไปตามน้ำ ทำให้คนเก็บได้หลงใหล

นาง เป็นหญิงที่มีความสงข เสงี่ยม เรียบร้อย และ เคารพสามี ดังจะ เห็นได้จาก บทบาทของนางจันทร เมื่อคาริฆ่านกอินทรีได้ นางแสดงความ เคารพยกย่องโดย

นางเอาพระเคียรชบชน	กับบาทยุดล
บพิตรพระภรรดา	
สรร เสริญ เจริญฤทธิราชา	อิราชมหา
คุณใดไม้อีพาร	
ข้าขอภักดีภูบาล	เปันทาษกรรมการ
ไปกว่าจะสิ้นสุดสภณ ¹	

ความข้างต้นนั้น นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงอุปนิสัยของนางจันทรแล้ว ยังเป็นการสะท้อนวัฒนธรรมอินเดียในเรื่องการทำความเคารพอีกด้วย หรือตอนที่คาริฆ่านางไปถึงเมืองพัทธรวิไล หลังจากกำจัดท้าวศภูมิแล้ว คาริไปตำหนินางจันทร นางก็แสดงกิริยาว่า จำได้และออกมาแสดงความเคารพ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 31.

บัดนั้นยุพินทรพินิตา	วระลักษณลาวัณ
กัม เกล้าประนมประนตอัน	ชูลีกรประนมชูล
แก้บาททองกษนรา	นรนารถิเบศรีสุรย์
กรรแสงสอื่นทหัยฉูล	ทุกข เทวศก่าสรวยศัลย ¹

นางจันทร์นับ เป็นตัวละครสำคัญที่มันดาลาให้วิถีชีวิตของคารี เปลี่ยนแปลงไป คือ แทนที่จะได้ครองรักโดยความราบรื่น ก็มีเหตุให้นางเกิดความคิดที่จะลอมพอมหมหอมของนาง และท้ายที่สุด ลักษณะนิสัยที่เชื่อคนง่ายของนาง ทำให้นางและคนรักต้องได้รับทุกขภัยอย่างใหญ่หลวง

นอกจากนั้น นางจันทร์ยังมีส่วนช่วยให้ผู้อ่านได้ประจักษ์ข้อเท็จจริง 2 ประการ คือ

1. เรื่องของมารยาทหญิง เป็นสิ่งที่พึงระวัง ในเรื่องนี้แม้นางจะเป็นกุลสตรี สงบ เสงี่ยม เรียบร้อย หรือมีความจงรักภักดีต่อสามีมากเพียงใดก็ตาม เมื่อนางไม่บรรลूसืบที่ปรารถนา ก็มีได้ละเว้นที่จะใช้มารยาทวงหลอกถามความจริงถึงสาเหตุที่ควาวิต้องเหน็บพระขรรค์คิดกายตลอดเวลา และในที่สุดนางก็กลับนำความลับนี้เผยให้ยายเฒ่ารู้ เมื่อเหตุร้ายผ่านพ้นไป แม้ว่านางจะรับว่าได้กระทำผิดพลาดไปจริง แต่ก็ยังยกให้เป็นเรื่องของกรรมเสียส่วนหนึ่ง

เพื่อ เหตุกรรมบุพกาล	ก่อน ใพันแต่ปางหลัง
จึง เชื้อบแคลงกลกัฟัง	พจนพฤคิพาที ²

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 51.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 52.

เรื่องการให้ระวางมารยาตหญิงนั้น ในนิทานเวตาลก็มีกล่าวไว้ว่า

ใครจะไวใจอะไรความใจเกิด	แต่อย่าเกิดไวใจในสิ่งห้า
หนึ่งอย่าไวใจทะเลทุกเวลา	สองสัตว์เขี้ยวเล็บงาย่างวางใจ
สามผู้ถืออาวุธสุดจกัร้าย	สี่ผู้หญิงทั้งหลายอย่ากรายใกล้
ห้าพระมหากษัตริย์ทรงฉัตรชัย	ถ้าแม่ใครประมาทอาจตายเอย ¹

แนวความคิดที่เน้นให้เห็นว่า หญิงไม่คั่นปรากฏอยู่ในแนวการสอนศาสนาด้วย ดังจะเห็นได้จากชาดกหลายเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงชี้ให้เห็นความเลวของผู้หญิง เช่น กากาติชาดก สุโสณทัตติชาดก และ กุณาลชาดก เป็นต้น

2. เรื่องศักดิ์ศรีของสตรี วัฒนธรรมและค่านิยมในสังคมไทย มักจะให้ความสำคัญเรื่องศักดิ์ศรีของสตรีตรงที่ “มิให้ชายอื่นต้องเป็นสองตัว”² คือ จะต้องครองตัวไว้ให้แก่สามีเพียงคนเดียว ค่านิยมนี้แม้แต่ในเรื่องเงาะป่า ซึ่งเป็นเรื่องรักของหญิงชาวป่า ก็ยังมีกล่าวถึงในตอนที่ล่าหับผู้เป็นคู่หมั้นของฮเนาถูกขมพลาถูกเนื้อต้องตัวเมื่อคราวนางถูกงูกัด นางล่าหับได้รำพึงว่า

เกิด เป็นหญิงจริงสำหรับรับอดสู	สุดจะกู้แก้ภัยให้หายกลืน
แม้มันได้กับขมพลากร้ากิน	เรารู้ลึนว่าคู่ครองของฮเนา
ได้คู่เก่าเล่าที่ร้ายนำอายเหลือ	เขาถูกเนื้อจับต้องเหมือนของเขา
ยังเอาสัตว์รับช้ำกรรมของเรา	จะรู้เอาหน้าแฉ่งไว้นั่งไร ³

¹ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, นิทานเวตาล. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2511). หน้า 121.

² พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, บทละครนอก 6 เรื่อง. (กรุงเทพฯ : ศิลปบรรณาการ, 2514), หน้า 221.

³ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, เงาะป่า. (กรุงเทพฯ : ศิลปบรรณาการ, 2514), หน้า 34

เรื่องสังข์ของบพละครนอกพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 เมื่อนางรจนารู้ว่า
ท้าวสามลทรงประสงค์จะหาทางฆ่าเจ้าเงาะ โดยรับสั่งให้ไปหาเนื้อหาลา นางกลัวว่า
จะถูกพรากจากรัก จึงกล่าวว่า

ถ้าพระรูปทองน้องบรรลัย	เมียจะตามเข้าไปมิให้พริ่น
จะให้เขาพิฆาตพาดฟัน	สู้ตายตามกันไม่คิดกลัว
ไม่ขออยู่ดูหน้าคนทั้งหลาย	มิให้ชายอื่นต้องเป็นสองศิว ¹

ค่านิยมของสังคมไทย เน้นการรักษาเกียรติยศของภรรยาสามีเดียว ถ้าหากมีผู้ใด
ละเมิดประพฤติด่างออกไปยอมเป็นที่รังเกียจ ไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม เช่น
ในเรื่องขุนช้างขุนแผน พระพันวษาประณามนางวันทอง และตัดสินประหารอย่างเกลียด
ชังว่า

ละโมภมากคึดหาตาเป็นมัน	สักร้อยพันไหมึงไม่ถึงใจ
ว่าหญิงชั่วศิวยังคราวละคนเดียว	หาตามคอมกันเกรียวเหมือนมึงไม่
หนักแผ่นดินกูจะอยู่โย	อ้ายไวยมึงอย่านับว่ามารดา ²

นางจันทร์ในเสื่อโคคำฉันทน์ก็ได้ครองตัวไว้เพื่อสามี แม้จะถูกพาตัวไปให้ท้าว
ยศภูมิด้วยบารมีแห่งความสัจของนาง ทำให้ท้าวยศภูมิเข้าใกล้ไม่ได้ ซึ่งเรื่องนี้คาร์เอง
ก็พอใจที่นางรักษาศิวไว้ได้ และแสดงความจงรักภักดีต่อคนเพียงผู้เดียว

ลักษณะนี้เห็นได้ชัดเจนว่า สะท้อนมาจากแบบอย่างชีวิตของผู้หญิงสมัยก่อน ซึ่งมี
ฐานะทางสังคมต่ำกว่าชายในทุกกรณี สามีเป็นผู้นำ และมีอำนาจทุกอย่างเหนือชีวิตภรรยา

¹ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, บพละครนอก 6 เรื่อง. หน้า 251.

² กรมศิลปากร, เสภาขุนช้างขุนแผน ตอนที่ 35 (พระนคร : คุรุสภา, 2493).

ถ้าสังเกตจะพบว่า วรรณคดีไทยนิยมนำคำนิยมนีมาสร้างเป็นปมให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในเรื่อง กล่าวคือ แสดงการต่อสู้ทางจิตใจโดยสร้างเหตุการณ์บังคับให้ตัวละครต้องต่อสู้กับอุปสรรคเพื่อรักษาศักดิ์ศรีทำให้ผู้อ่านเห็นใจและยกย่อง หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า เรื่องศักดิ์ศรีของสตรีมักถูกนำไปสร้างเป็นปมในโครงเรื่องของวรรณคดีไทย เพื่อให้ตัวละครต้องเผชิญกับปัญหานี้ แล้วใช้วิธีแก้ปัญหานั้นในรูปต่าง ๆ ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นลักษณะนิสัยของตัวละครได้ดี ส่วนในเรื่องนี้เน้นสัจจะมั่นคงในใจนางที่ทำให้นางครองคนเพื่อสามีได้สำเร็จ

นอกจากนี้ ยังสะท้อนให้เห็นความเป็นจริงในสังคมสมัยนั้นว่า การที่หญิงจะอยู่ตามลำพัง เป็นเรื่องลำบาก ควรมีชายคุ้มครอง ดังความว่า

ภรรยาพิตรม้วย	และจะหาผู้ใด เปน
เพื่อนพระอย่าล้าเค็ญ	แลมาโสภอยู่เดียวตาย
แต่เราทั้งสองหญิง	และจะอยู่บมีชาย
เพื่อนพร้อมจะผันผาย	และจะสู้ที่มีคน ¹

3.5.4 ท้าวยศภูมิ เป็นตัวละครสำคัญตัวหนึ่งที่ช่วยเสริมบทบาทของตัวเอกให้เด่นชัดขึ้น และแม้จะเป็นตัวละครสำคัญที่แสดงให้เห็นปมขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ คือ คาริกับท้าวยศภูมิ แต่ผู้แต่งก็ได้บรรยายบุคลิกไว้เด่นชัดนัก มีเพียงคนเดียวที่ผู้แต่งบรรยายลักษณะภายนอกให้ผู้อ่านได้ทราบ คือ

¹ กรมศิลปากร, เสื่อโคคำฉันทและอนิรุทธคำฉันท. หน้า 36.

ภู โชร ภัทพอกทองออกหลง   พฤตมางววยง
 แล จึงบสบใจนาง¹

นอกเหนือจากนี้ เป็นการกล่าวถึงฐานะของท้าวยศภูมิว่า เป็นกษัตริย์ผู้ครองเมือง พัทธวิไสย มั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยทรัพย์ศฤงคาร มีความปรารถนาจะได้นางผู้มีพมทอมมาเป็น ขายา และความปรารถนานั้นมีมากขนาดยินดีจะยกแผ่นดินส่วนหนึ่งให้เป็นรางวัลแก่ผู้ที่สามารถพานางมาถวายได้

ท้าวยศภูมิ เป็นตัวแทนของมนุษย์ที่ยังติดข้องอยู่ในกิเลสตัณหา แทนที่จะสนใจใฝ่ ศึกษาเรื่องทางธรรมตามวิสัยของผู้สูงอายุ กลับหมกมุ่นในเรื่องของกามตัณหา ยอมทุ่มเท ทรัพย์สิ้นและพยายามหาหนทางให้ได้นางจันทร์มาครอบครอง โดยมีได้สนใจว่านางนั้นมี เจ้าของแล้ว ลักษณะนิสัยคือดั่งเช่นนี้เหมือนกับเด็ก ๆ เมื่อพอใจสิ่งใดแล้วมักจะดึงค้นเอา ให้ได้ ยิ่งไปกว่านั้นท้าวยศภูมียังมีความคิดไม่สมวัยอีกประการหนึ่งคือ มีความเชื่อว่าคนที่ ชราภาพแล้วยังจะสามารถชุบให้เป็นหนุ่มใหม่ได้อีก ซึ่งเป็นเรื่องที่ผิดวิสัยธรรมชาติ นอกจากนี้ ยังมีความหลงผิดในเรื่องรูปลักษณ์ คือ คิดว่านางจันทร์ไม่พอใจตนเพราะสังขาร ของตนร่วงโรย นับว่าเป็นความคิดของคนที่ยังมัวเมาในเรื่องรูป รส กลิ่น เสียง

เรื่องของตัวละครที่มีข้อขัดแย้งกับตัวเอกนั้น ดร. กิ่งแก้ว อัครถาวร ได้แสดง ความเห็นว่า "ศัตรูของพระเอกแบบวีรบุรุษนั้น ในบรรดาที่มีอิทธิฤทธิ์ ได้แก่ ยักษ์ ผี และ พระยานาค เป็นส่วนใหญ่ ที่เป็น เทวดามีบ้าง เช่น ในเรื่องพระสมุทรโฆษ"² ส่วนเรื่อง เสือโคคำฉันทน์นี้ ท้าวยศภูมิ เป็นเพียงกษัตริย์สูงอายุพระองค์หนึ่งที่ไม่ยอมรับสภาพความเป็นจริง บทบาทการต่อสู้แย่งชิงจึงไม่เด่นชัด และตัวเอกสามารถปราบลงได้อย่างง่ายดาย

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 45.

² กิ่งแก้ว อัครถาวร, คติชนวิทยา. หน้า 169.

3.5.5 ฤาษี ในนิทานอินเดีย ฤาษีเป็นตัวละครมนุษย์ที่สามารถแสดงบทเทวดาได้ โดยมีอำนาจในการชุบชีวิต เช่นเดียวกับที่ปรากฏในนิทานทั่วไป ฤาษีในเรื่องนี้เป็นตัวละครที่มีความสำคัญมากผู้หนึ่ง โดยเฉพาะในฐานะผู้ช่วยเหลือตัวเอง ในที่นี้ผู้ช่วยเหลือตัวเองมิได้หมายถึงให้ความช่วยเหลือแก่กุล เลี้ยงดู หรือให้วิชาความรู้ (ซึ่งโดยปกติเรามักจะพบฤาษีมีบทบาทสำคัญในเรื่องการสั่งสอนศิลปวิทยา) แต่ฤาษีในเรื่องนี้เป็นผู้ช่วยเหลือตัวเองโดยการให้ชีวิตใหม่ เพราะฤาษีสังเกตเห็นแล้วว่า สัตว์ทั้งสองคือความลึกลับมั่นคงยิ่งนัก ความคิดที่ได้กระทำไปนั้นเป็นเพราะจิตใจยังเป็นสัตว์เดรัจฉาน หุนหันว้าวใจ ความวิสัยไม่รู้ ความควรไม่ควร เช่นมนุษย์ ฤาษีจึงได้ประกอบพิธีกรรม เปลี่ยนสภาพสัตว์ทั้งสองให้เป็นมนุษย์รูปงาม และให้ชีวิตวิญญาณแก่หนุ่มน้อยทั้งสอง โดยถอดดวงจิตใส่ไว้ในพระขรรค์ ซึ่งเป็นอาวุธประจำกายของแต่ละคน

ฤาษีไม่เพียงให้ชีวิตใหม่เท่านั้น ยังขนานนามให้ชายหนุ่มทั้งสอง และให้ชายหนุ่มทั้งสองได้ไปทำประโยชน์แก่ผู้อื่นและแผ่นดิน โดยมีได้ต้องการผลประโยชน์แค่เพียงเฉพาะคนเท่านั้น

จากการศึกษาลักษณะนิสัยและบทบาทของฤาษี พอจะกล่าวได้ว่า ฤาษีเป็นผู้ที่มีความเมตตา กรุณา มีความเข้าใจวิถีชีวิต การที่ชุบชีวิตสัตว์ทั้งสองก็เพราะเห็นแก่ความดี โดยแท้ กล่าวคือ ในแง่ของปรัชญา ไคและเสื่อในเรื่องนี้มีชีวิตที่ต่างจากเดรัจฉานทั่วไป เพราะตามปกติเดรัจฉานจะอยู่ในกลุ่มของตน เช่น ไคอยู่กับพวกไค เสื่อก็ออยู่กับพวกเสื่อ ต่างฝ่ายต่างอยู่รอดโดยการต่อสู้เอาชีวิตรอด ส่วนสัตว์ทั้งสองนี้มีความเอื้อเฟื้อ และความกตัญญู อันเป็นคุณลักษณะของผู้ที่ได้ชื่อว่า เป็นมนุษย์ เพราะมนุษย์ในสังคมอารยะจะมีคุณธรรมที่เหนือสัตว์เดรัจฉานอยู่แล้ว การที่ไคและเสื่อมีความเอื้อเฟื้อ ทั้งที่โดยปกติสัตว์ทั้งสองนี้จะไม่อยู่ในภาวะที่อาทรต่อกัน แสดงว่าไคและเสื่อต้องการ เป็นมิตรกัน นี่จึงเป็นความคิดที่อยู่นอกกรอบความคิดปกติวิสัยของสัตว์เดรัจฉาน คือ มีภาวะหรือคุณธรรมที่ต่างจาก เดรัจฉานทั่วไปนั่นเอง

อาจกล่าวได้ว่า ในเรื่องนี้ฤาษีมีความสำคัญยิ่ง ไม่เพียงแต่เป็นผู้บันดาลชีวิตใหม่ให้แก่โคและเสือเท่านั้น ยังมีส่วนในการสร้างเสริมบทบาทและความสามารถของตัวละครให้เด่นชัดขึ้นด้วย

3.5.6 ยายเฒ่า บทบาทของยายเฒ่า หรือที่ปรากฏในบทละครนอกในนามของ "ยายเฒ่าทศพรสาท" นั้น ในเรื่องเสือโคคำฉันท์มิได้เอ่ยนามชัดเจน ใช้เรียกโดยมิได้ระบุนาม เมื่อเอ่ยถึง จะใช้ว่า "ยายมาลา" "เฒ่ามาลากำนัล" หรือ "มาลา" ผู้มีหน้าที่ "ดูแลสวนขวัญ" กล่าวคือ มีหน้าที่ดูแลรักษาสวนดอกไม้ อาจเป็นไปได้ว่าเรียกตามหน้าที่ที่ปฏิบัติ มิได้เป็นชื่อตัว หรือชื่อเฉพาะแต่อย่างใด

ยายเฒ่าผู้นี้ ตามเนื้อเรื่องบอกเพียงว่า เป็นหญิงแก่คนหนึ่งในเมืองพัทธรวิไสย บทบาทสำคัญของตัวละครนี้เด่นชัดที่สุดตรงที่สามารถเข้าตัวเอกของเรื่องได้ และไม่เพียงเท่านั้น ยายเฒ่ายังพานางผู้เป็นภริยาของชายผู้นั้นไปให้แก่ชายอื่น นับว่าเป็นการกระทำที่ผิดจารีตเรื่องเพศ เพราะยายเฒ่ารู้ดีว่านางมีเจ้าของแล้ว แต่ด้วยความละโมภอยากได้รางวัล จึงไม่คำนึงถึงความถูกต้องทั้งด้านจารีตและคุณธรรม

ยายเฒ่าผู้นี้มีความช่างสังเกตดีเป็นเยี่ยม เพราะเพียงแค่อู่ใกล้ชิดกับคารวิไม่นาน ก็สังเกตเห็นว่า คารวิทรงพระบรรคไวกวักไวกวักตลอดเวลาเป็นที่ผิดสังเกต นอกจากนี้ นางยังเป็นผู้ที่รู้หลักจิตวิทยา กล่าวคือ ในตอนแรกที่ได้พบคารวิและนางจันทร์นั้น นางก็แสดงอาการคร่ำครวญละห้อยไห้ เพื่อให้เกิดความเห็นอกเห็นใจแก่ผู้พบเห็น อีกทั้งแสดงตนเป็นทาสเก่าในลักษณะ เคຍร่วมทุกข์ร่วมสุข เพื่อแสดงความเป็นพวกเดียวกัน และเป็นผู้ร่วมชะตากรรมเดียวกัน อันจะก่อให้เกิดความไว้นื้อเชื่อใจมากขึ้น และด้วยความซาบซึ้งล้นของนาง เมื่อต้องการทราบความลับเรื่องพระบรรคไวกวักก็ต้องสืบเสาะเอง แต่ให้นางจันทร์ไปชักถามมาให้เพื่อนางจะได้ดำเนินการไปตามแผนในภายหลัง

ความซาญลาคของยาย เฒ่าปรากฎให้เห็นชัดตอนที่นางแนะให้คำวิทำพิธีมูรธาภิเษก

ดังนี้

จักราพระเคช ไปทั่วทุกประเทศ ทุกท้าวทุกไท พระยศเซงช่าน
พระเกียรติพระไกร กว่ากษัตริย์มีใน แห่งห้องชมพู

ระบับระบับ ระบอบกมุรินทร์ ย่อมราชครู ทำสงครามมา
ภิเศกคน ดโนยโดยนุ ราชราชวิธี

การใหญ่ยกไว้ ขอท่าตามได้ สังเขปโดยมี แต่อย่าให้เสีย
ราชประเวณี ขึ้นเกษไชยศรี มูรธาสรณาน¹

อีกทั้งยาย เฒ่ายังสามารถพูดให้คำวิยอมฝากพระขรรค์ไว้กับตน ทั้ง ๆ ที่คำวิรู้ว่า
พระขรรค์เป็นสิ่งสำคัญของชีวิต ดังบทประพันธ์ว่า

ทาสผู้เฒ่า มันคอยเคียมเข้า สืบาทจอมใคร มันบนอบขูล
ว่าพระขรรค์ไชย ก็ดองคัมประไฟ เมื่อทรงพระสุคนธ์

ข้าพระเจ้าขอ แยกไว้พึงพอ กว่าเสร็จสรงชล เมื่อจะเปนเหตุ
พระสุนทรุมล ขึ้นคาบเพชรพล ให้แก่มาลา²

น่าเสียดายว่านางมิได้ใช้ความสามารถนั้นให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม กลับใช้
ความสามารถต่าง ๆ เพื่อสนองความต้องการของนางและของท้าวยศภูมิ ซึ่งเป็นสิ่งไม่ถูกต้อง
ตามครรลองคลองธรรม ผลกรรมหนักที่สุดจึงต้องย้อนกลับมาที่เจ้าของความคิด ทั้ง ๆ ที่

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 38.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

ดูผิวเผินความคิดของท้าวศกุนิจะห่างไกลควาวิ แต่ก็เป็นค้นเหตุให้ยายเฒ่าช่าควาวิ
ดั่งนั้น ท้าวศกุนิจึงได้รับโทษรุนแรงมากที่สุด ส่วนบทบาทของยายเฒ่าจบลงตรงที่สามารถ
พานางจันทรไปไ้ตามที่ได้รับอาสาไว้แต่ค้น

จากการพิจารณาองค์ประกอบของเรื่องเสื่อโคค้ำฉันท ไม่ว่าจะ เป็นโครงเรื่อง
แก่นเรื่อง เนื้อเรื่อง การดำเนินเรื่อง และตัวละคร อาจกล่าวไ้ว่า เรื่องเสื่อโคค้ำฉันท
มีรูปแบบ เป็นนิทานมหัศจรรย์ (Fairy Tale) กล่าวคือ มีโครงเรื่องไ้เน้นความวิเศษ
มหัศจรรย์ โดยเฉพาะการเสื่อนฐานะของตัวละครเอกจากสัตว์เดรัจฉานมาเป็นมนุษย์
ด้วยอำนาจของเวทมนตร์คาถา และเมื่ออยู่ในสภาพมนุษย์ก็มีความสมบัติที่เหมือนมนุษย์ขึ้นไปอีก
กล่าวคือ มีดวงจิตอยู่ในพระขรรค์ ยากที่ใครจะฆ่าพัน หรือทำลายชีวิตลงไ้ นอกจากนี้
ยังมีอนุภาคสำคัญ ๆ ไ้เน้นเรื่องของอิทธิปาฏิหาริย์ เช่น การย่นระยะทาง การเสกย่อ
ตัวให้เล็กลง และ เรื่องของนกยักษ์กินคนทั้งเมือง เรื่องของนางเอกที่ซ่อนอยู่ในกลอง
เป็นค้น¹

ศูนย์วิททยัทรพยากร
จางครุมราชภัฏมหาวิททยาลัย

1. ๓. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒. ๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐. ๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐. ๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐. ๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐. ๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐.

1. เทพนิยาย (Fairy Tale) หรือในปัจจุบันเรียกว่า นิทานมหัศจรรย์ จะมีขนาดของเรื่องค่อนข้างยาว ประกอบด้วยหลายอนุภาค มีโครงเรื่องเกี่ยวข้องกับความรักหรือของวิเศษ การดำเนินเรื่องมักอยู่ในโลกแห่งจินตนาการ อาจจะเป็นแดนสมมติหรือแดนในฝัน ตัวละครอาจเกิดมาพร้อมกับของวิเศษ ต้องผจญภัย ผจญอุปสรรค แล้วได้รับความช่วยเหลือ อาจแต่งงานแล้วเปลี่ยนฐานะดีขึ้น
2. นิทานชีวิต (Romantic Tale) ขนาดของเรื่องค่อนข้างยาว ฉากบ่งเด่นชัดในแดนชีวิตจริง โครงเรื่องมักมีการต่อสู้แล้วได้ครองรัก แม้จะมีความมหัศจรรย์ปรากฏ ก็มักมาจากเวทมนตร์ขลังกับผู้ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งทั้งผู้เล่าและผู้ฟังคุ้นเคยอยู่ในประสบการณ์
3. นิทานวีรบุรุษ (Hero Tale) ขนาดของเรื่องค่อนข้างยาว ฉากใช้แดนชีวิตจริง ตัวละครเป็นวีรบุรุษ โครงเรื่องมักเป็นการล่าดับเหตุการณ์ การผจญภัย การต่อสู้หลายเหตุการณ์ เป็นอนุกรม
4. นิยายประจำถิ่น (Local Tradition, Local Legend) ขนาดของเรื่องไม่แน่นอน ฉากใช้แดนชีวิตจริง ตัวละครและโครงเรื่องมักเกี่ยวข้องกับมนุษย์ ๕ เทวดา สัตว์ ได้แสดงอำนาจให้ปรากฏ มักมีอนุภาคที่เป็นหัวใจของเรื่องเพียงอนุภาคเดียว
5. นิยายอธิบายเหตุ (Explanatory Tale) โครงเรื่องมักตอบคำถาม "ทำไม" เพื่ออธิบายความเป็นมาของสัตว์ บุคคล สิ่งของต่าง ๆ หรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ
6. นิทานเรื่องสัตว์ (Animal Story) ตัวละครมีสัตว์เป็นตัวละคร โครงเรื่องเกี่ยวกับพฤติกรรมของสัตว์ แนวคิดไม่อิงความเชื่อทางศาสนา ถ้าเล่าเชิงเปรียบเทียบชีวิตมนุษย์ เพื่อให้คิดสอนใจ จะเรียกว่า นิทานอุทาหรณ์ (Fable)
7. คำำนานและเทพปกรณัม (Myth) โครงเรื่องประกอบด้วยอนุภาคที่ว่า ด้วยต้นกำเนิดของจักรวาล โลก มนุษย์ สัตว์ สิ่งของ ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อ คำสอนทางศาสนา ซึ่งผู้เล่าคงยึดถืออยู่ และว่าด้วยระเบียบปฏิบัติ เช่น พิธีกรรม จริยธรรม
8. นิทานมุขตลก (Jest, Merry Tale, Humorous Anecdote) โครงเรื่องมีเหตุการณ์ขัดแย้งที่ผู้ฟังมองด้วยอารมณ์ขันไม่ถึงโทษ และมักมีโครงเรื่องสั้นไม่ซับซ้อน มีอนุภาคที่เป็นแกนของโครงเรื่องเพียงอนุภาคเดียว ตัวละครเป็นได้ทั้งมนุษย์และสัตว์

แก่นเรื่องของเสือโคคำฉันทน์เน้นความซื่อสัตย์ เรื่องราวต่าง ๆ ที่ดำเนินต่อเนื่องกัน ล้วนผูกพันเกี่ยวโยงกับเรื่องของความซื่อสัตย์โดยตลอด ถ้าระดับสัจจะก็จะบังเกิดเหตุร้ายต่าง ๆ นานา เช่น แม่เสือตระกูลสัจจะจึงถูกฆ่า นางจันทร์ไม่รักษาสัจจะสัญญา เรื่องความลับเกี่ยวกับพระขรรค์ ทำให้นางต้องถูกพรากจากคู่ครองและทำให้ควาวิถึงแก่ชีวิต แต่ถ้ารักษาความซื่อสัตย์ก็จะประสบผลดี เช่น ฤๅษีตระกูลในคุณธรรมความซื่อสัตย์ของเสือและโค จึงบันดาลชีวิตใหม่ให้ หรือตอนที่เทวดาช่วยย่นระยะทางให้พลวิไชยเมื่อครั้งที่ออกติดตามควาวิ ซึ่งกำลังตกอยู่ในอันตราย นอกจากนี้ ยังมีแก่นเรื่องย่อยที่กล่าวถึงการผจญภัย และความไม่ประมาท การผจญภัยของตัวเอกมีขึ้นเพื่อจุดมุ่งหมาย 2 ประการ คือ ทำให้ได้คู่ครอง และแสดงความสามารถในการสู้รบให้เป็นที่ประจักษ์ เรื่องเสือโคคำฉันทน์เน้นให้เห็นโทษของความประมาทที่เชื่อคำพูดของคน

เนื้อเรื่องของเสือโคคำฉันทน์ ส่วนใหญ่ดำเนินตามแบบเรื่องของนิทานอินเดีย คือ มีตัวละครสำคัญเป็นเสือและโค ที่มีความรักใคร่ผูกพันกัน (แบบ เรื่องที่ 131) มีการกล่าวถึงพระเอกออกเดินทางผจญภัย พระเอกนั้นมีหัวใจอยู่ในคาบ พระเอกได้พบกับนางเอกผู้มีผมหอม มีการลอยผมไปตามน้ำ แล้วกษัตริย์ต่างเมืองเก็บได้ กษัตริย์ส่งหญิงชราไปลวงนางผมหอมมาจากสามี หญิงชราขายผมคาบไปเผาไฟ แล้วนำตัวนางไปให้กษัตริย์ เพื่อนพระเอกคิดตามมาช่วยชีวิตพระเอกและช่วยเหลือนางเอกให้พ้นอันตรายได้ (แบบ เรื่องที่ 302B และ 516B) ส่วนที่เพิ่มเติมเข้ามานั้น คือ เรื่องการกระทำมาตุฆาต การขูขู่ชีวิต การเสี่ยงทาย และบทบาทของพี่ชาย

เรื่องเสือโคคำฉันทน์ มีกลวิธีตัดต่อเชื่อมโยงเหตุการณ์ต่าง ๆ เข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน และมีสัดส่วน ตอนใดต้องการความรวดเร็วก็จะบรรยายอย่างรวบรัด กระชับ ตอนใดต้องการเน้นให้เกิดมโนภาพและความสะเทือนอารมณ์ ก็จะใช้พรรณนามากเป็นพิเศษ เช่น บทชมธรรมชาติ อันเป็นการแต่งตามขนบของวรรณคดีไทยที่มักจะ เน้นในเรื่องนี้

การสร้างตัวละครนับว่าน่าสนใจมาก ตัวละครเอกฝ่ายชายมีลักษณะเป็นพระเอกแบบวีรบุรุษ คือ มีรูปลักษณ์ที่งดงาม และมีความสามารถสูง นอกจากนี้ การที่คาริและพหลวิไชยมีชาติกำเนิดเป็นวัวและเสือ อาจสืบเนื่องมาจากกวีต้องการชี้ให้เห็นว่า เป็นตัวละครที่มีบุญจึงมีชาติกำเนิดที่แปลกไปจากคนธรรมดา ส่วนตัวละครเอกฝ่ายหญิงทำให้ประจักษ์ข้อเท็จจริงว่า เรื่องมารยาทหญิงเป็นสิ่งที่พึงระวัง โดยเฉพาะนางจันทร์นั้น กวีจึงใจสร้างให้เป็นตัวอย่างของผู้หญิงที่ไม่น่าไว้วางใจ เพราะเก็บความลับไว้ไม่ได้ ก่อให้เกิดเรื่องยุ่งยากตามมา จนทำให้คาริผู้เป็นสามีได้รับอันตรายถึงแก่ชีวิต

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย